

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Barbora Machová

Jan a Zikmund z Vartemberka ve službách českého krále

v Horní Lužici

Jan and Zikmund of Vartemberg in the service of the King of Bohemia

in Upper Lusatia

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za pomoc, ochotu, vstřícnost, cenné rady a trpělivost při vedení mé práce a za poskytnutí materiálů, které mi s prací velmi pomohly.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. srpna 2020

Abstrakt

Vartemberkové byli jedním z nejpřednějších českých panských rodů, jejichž původ se odvozuje od starobylého rodu Markvarticů. Vartemberkové vlastnili řadu rozsáhlých panství, zejména na severu Čech, a vytvořili několik rodových větví. Vzhledem k politické angažovanosti jejich příslušníků, se s pány z Vartemberka setkáme ve všech publikacích věnovaných vládě českých králů od posledních Přemyslovců přes Lucemburky až k Jagelloncům, ale speciálních studií věnovaných Vartemberkům je jen poskrovnu. Mezi úřady, které členové rodu zastávali, patřily i hejtmanské úřady ve vedlejších zemích Koruny české, a to zejména v Horní Lužici. Práce je zaměřena především na Vartemberky spjaté s úřadem zemského fojta v Horní Lužici od 2. poloviny 15. století do prvních desetiletí století následujícího, tj. v době obnovy celistvosti České koruny po skončení husitských válek. Hlavními protagonisty výzkumu budou Jan z Vartemberka, zemský fojt v Horní Lužici v letech 1459-1464 a Zikmund z Vartemberka, ve stejném úřadu v letech 1490-1504, 1507-1511.

Klíčová slova: páni z Vartemberka, Česká koruna; Horní Lužice; úřad fojta; Jan z Vartemberka; Zikmund z Vartemberka; 2. polovina 15. století

Abstract

The Vartembergs were one of the leading Czech aristocratic families, whose origins are derived from the ancient Markvartic family. The Vartembergs owned a number of large estates, especially in the north of Bohemia, and created several family branches. Due to the political commitment of their members, we meet the lords of Vartemberg in all publications devoted to the government of Czech kings from the last Přemyslids through the Luxembourgs to the Jagiellonians, but special studies devoted to the Vartembergs are only sparse. Among the offices held by members of the family were the governor's offices in the neighboring countries of the Czech Crown, especially in Upper Lusatia. The work is mainly focused on Vartembergs connected with the office of the provincial captain in Upper Lusatia from the second half of the 15th century to the first decades of the following century, at the time of restoring the integrity of the Czech crown after the Hussite wars. The main protagonists of the research will be Jan of Vartemberg, captain of Upper Lusatia in the years 1459-1464 and Sigismund of Vartemberg, in the same office in the years 1490-1504, 1507-1511.

Key words: Lords of Vartemberg; Crown of Bohemia; Upper Lusatia; sheriff's office; Jan of Vartemberg; Zikmund of Vartemberg; 2nd half of the 15th century

Obsah

Úvod.....	7
1. Charakteristika použitých pramenů a literatury.....	8
2. Horní Lužice, součást České koruny	13
2.1 Horní Lužice do poloviny 15. století	13
2.2 Změny po skončení husitských válek.....	18
2.3 Úřad zemského fojta v Horní Lužici	22
3. Vartemberkové.....	24
3.1 Charakteristika rodu od počátků do konce 14. století	24
3.2 Vartemberkové v 15. století se zřetelem na jejich vztahy	29
s Horní Lužicí.....	29
4. Jan a Zikmund z Vartemberka v roli hornolužických fojtů.....	38
4.1 Jan z Vartemberka.....	38
4.2 Zikmund z Vartemberka	42
Závěr	53
Seznam zkratk	56
Seznam literatury	57
Prameny a edice	57
Literatura	58
Přílohy	61

Úvod

Vartemberkové byli jedním z nejvýznamnějších panských rodů na severu Čech a pocházeli ze starobylého rodu Markvarticů. Navzdory svému významu jsou Vartemberkové v české historiografii pouze skromně probádaným rodem, což evokovalo vybrání tématu práce s úmyslem osvětlit část vartemberské historie.

Cílem předkládané práce je přiblížit rod Vartemberků a především vyzdvihnout dvě osobnosti rodu, Jana a Zikmunda z Vartemberka, otce a syna, v jejich roli zemských fojtů v Horní Lužici. Vartemberkové zastávali významné úřady nejen v Českém království, ale často vykonávali důležité funkce ve vedlejších zemích Koruny české. Úřad hornolužického zemského fojta mohl zastávat pouze ten, jenž se těšil velké důvěře panovníka, neboť kdo stanul v tomto úřadu, měl po králi nejvyšší pravomoci v příslušné zemi, a proto bylo důležité, aby byla vybrána osoba zcela loajální k panovníkovi.

Práce je rozdělena do několika kapitol, přičemž v první je obsažen přehled pramenů a literatury, které byly v práci využity. Další kapitola se zabývá Horní Lužicí a jejího vztahu k Českému království do nástupu Habsburků na český trůn. Třetí kapitola více přibližuje rod Vartemberků a jeho větvení mezi 12. a 15. stoletím a zabývá se také vztahy Vartemberků s Horní Lužicí zejména v průběhu husitských válek.

Ve čtvrté kapitole leží těžiště práce a je věnována Janovi a Zikmundovi z Vartemberka v jejich roli hornolužických fojtů. Záměrem bylo přiblížit působení obou Vartemberků v tomto úřadu, přičemž důraz byl kladen na záležitosti, jimiž se v úřadu fojta zabývali a rovněž na úkoly, kterými byli pověřováni.

1. Charakteristika použitých pramenů a literatury

Vartemberkové jako jeden z nejvýznamnějších panských rodů Českého království má poměrně skromné zastoupení v české historiografii, proto byly hlavním východiskem této práce prameny diplomatického charakteru, díky kterým bylo možné přiblížit dvě konkrétní osobnosti vartemberského rodu v jejich roli hornolužických fojtů. Z bohatých fondů budyšínského městského archivu jsem využila především digitalizovaný soubor listin, z nichž se mnohé vztahují k osobě Zikmunda z Vartemberka a jeho činnosti ve fojtském úřadu, zatímco k Janu z Vartemberka se v něm zachoval jen mizivý počet dokumentů.¹ Listiny z neméně hojných fondů archivu ve Zhořelci podávají svědectví také pouze o hornolužickém fojtovi Zikmundovi z Vartemberka.²

Primárním zdrojem při charakterizaci Janovy role ve fojtském úřadu byl šestý svazek *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris*, v němž bylo možné nalézt několik málo písemností, které dokázaly podat pouze torzovitý vzhled na Janovu činnost.³ V porovnání se Zikmundem je k Janovu působení v jeho fojtskému úřadu podstatně chudší, což výrazně stěžuje vytvoření uceleného pohledu na jeho konání v Horní Lužici. Krátkou zmínku o Janovi přináší Hermann Knothe ve své odborné stati *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, v níž najdeme velmi stručné pojednání i o Zikmundovi z Vartemberka, kdy se autor zaměřuje zejména na jeho vystřídání v úřadu Zikmundem Jagellonským.⁴

Na situaci kolem Zikmunda Jagellonského a jeho tříleté působení na pozici hornolužického zemského fojta podává náhled Petr Kozák ve své monografii *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic z let (1493) 1500–1507*, v níž poukazuje na skutečnosti, které pravděpodobně vedly Zikmunda k zájmu o tento úřad.⁵ Další literatura, jež pomáhala dotvořit obraz o Zikmundovi Jagellonském

¹ Archivverbund Bautzen, Stadtarchiv, dostupné z:

<https://www.monasterium.net/mom/DE-AVBautzen/Urkunden/fond>, dále uvádím na základě tohoto digitálně přístupného přehledu signatury příslušných písemností.

² Ratsarchiv Görlitz, opírám se o neveřejný přehled listin, za možnost do něj nahlédnout děkuji řediteli archivu p. Dr. Siegfriedovi Hochemu.

³ JECHT, Richard (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris VI.*, Görlitz 1931.

⁴ KNOTHE, Hermann, v *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877.

⁵ KOZÁK, Petr, *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic z let (1493) 1500–1507*, Praha 2014.

v roli fojta, byla práce *Rzady Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499-1506)*, jejímž autorem je polský historik Stanisław Nowogrodzki.⁶

Pro postižení Jana a Zikmunda z Vartemberka, představy o poměrech v Horní Lužici a fojtském úřadu jsem přihlédla také k práci dvou barokních hornolužických dějepisců, jimiž jsou Johann Benedict Carpzov a jeho práce *Neueröffneter Ehren-Tempel merckwürdiger Antiquitäten des Marggraffthums Ober-Lausitz*⁷ a k dílu *Lausitzische Merkwürdigkeiten* od Samuela Grossera⁸. Využila jsem též část z netištěných *Geschichte der Landvoigte in Oberlausitz unter der Königlich Böhmischen Regierung vom Jahre 1346 bis 1504*, jehož autorem byl Jacob Gottlieb Kloss, a které se dnes nacházejí v knihovně vratislavské univerzity a jsou přístupné digitálně.⁹

Další informace jsem čerpala z díla Christiana Gottlieba Käuffera a nese název *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte*.¹⁰ O Zikmundovi se dočteme i v prvním dílu sborníku *Z minulosti Děčína*, jenž obsahuje studii s názvem *Město Děčín a jeho správa do 16. století* od Miloslava Košťála, kde najdeme pojednání o Zikmundových statcích v Českém království.¹¹ Ve čtvrtém dílu sborníku *Z minulosti Děčína a Českolipska* se nachází studie *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, jež vyšla z pera Ivany Rakové (Čornejové), v níž autorka pojednává zejména o rodových vazbách a pomáhá doplnit informace k vartemberské linii rodu.¹²

Zikmund i Jan se objevují v rámci vartemberského rodu v *Ottově slovníku naučném*, přičemž tento slouží i jako primární a v podstatě jediný nástroj k rozpoznání a pochopení vztahů mezi členy rodu.¹³ Pojednáním o počátcích rodu Vartemberků, které vychází ze starobylého rodu

⁶ NOWOGRODZKI Stanisław, *Rzady Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499-1506)*, Oświęcim 2015.

⁷ CARPZOV, Johann Benedict, *Neueröffneter Ehren-Tempel merckwürdiger Antiquitäten des Marggraffthums Ober-Lausitz I*, Leipzig – Budissin 1719, dostupné z: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11196703_00001.html

⁸ GROSSER, Samuel, *Lausitzische Merkwürdigkeiten*, Leipzig – Budissin 1714, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10938295/bsb:BV001426345?page=5>

⁹ KLOSS, Jacob, Gottlieb, *Geschichte der Landvoigte in Oberlausitz unter der Königlich Böhmischen Regierung vom Jahre 1346 bis 1504*, 2. díl, Biblioteka uniwersytecka we Wrocławiu, Akc 1948/351, dostupné z: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/95513/edition/94322/content>, dále odkazují na stránky v rukopise.

¹⁰ KÄUFFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte*, 1804, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=1>

¹¹ KOŠTÁL, Miloslav, *Město Děčín a jeho správa do 16. století*, in: *Z minulosti Děčína I.*, Litoměřice 1966, s. 77–104.

¹² RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 333–356.

¹³ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907.

Markvarticů a sahají až do 12. století, se zabývá Berthold Waldstein-Wartenberg ve své monografii s názvem *Markvartici: z historie nejstarší české šlechty z ranné doby vlády Přemyslovců*.¹⁴ Dalším zdrojem, který mi pomohl rozšířit povědomí o rodu, byly *Hrady, zámky a tvrze Království českého* od Augusta Sedláčka, přičemž jsem čerpala především z desátého dílu.¹⁵ Přínosem mi byl i třetí díl *Hradů, zámků a tvrzí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, který je zaměřen na severní Čechy a jeho autorem je Rudolf Anděl.¹⁶ Při snaze nalézt více informací o Janovi a Zikmundovi z Vartemberka jsem také nahlédla do elektronické verze *Archivu českého*, kdy především čtvrtý svazek obsahuje torzovité zprávy o Zikmundovi, avšak pro mou práci nebyly příliš podstatné, neboť neposkytují informace, jež by se týkaly Zikmundova úřadování v Horní Lužici.¹⁷

Pro pochopení vztahu mezi Českým královstvím a Horní Lužicí byla velmi nápomocná práce *Horní a Dolní Lužice*, která vznikla spoluprací Lenky Bobkové, Jana Zdichynce a Luděka Březiny. Kniha je sestavena chronologicky a zabývá se vývojem Horní Lužice od pravěku až do roku 2008 a také disponuje několika informacemi o Zikmundovi z Vartemberka.¹⁸ Ke vztahům severočeské šlechty a Horní Lužice velmi přispěla Jana Boňková se svou diplomovou prací *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, v níž významně obohacuje pohled na tuto problematiku, pomáhá osvětlit druhou polovinu 15. století a zároveň poskytuje i mnohé informace k Vartemberkům.¹⁹

Velkou pomoc při orientaci v husitských válkách na severu Čech, v nichž měl rod Vartemberků svůj velký podíl, poskytl opus Rudolfa Anděla *Husitství v severních Čechách*, ve kterém analyzuje nejen majetkové držby severočeské šlechty, ale jsou zde vylíčeny i vztahy na pomezí severních Čech a Horní Lužice, neboť v těchto místech docházelo v husitské době k mnohým vypjatým situacím, jež také vedly k dlouhodobým sporům mezi Vartemberky a hornolužickými městy. Anděl tedy v knize překročil práh Českého království a věnoval se také otázce Horní Lužice, jež byla důležitou součástí v náboženském konfliktu.²⁰

¹⁴ WALDSTEIN – WARTENBERG, Berthold, *Markvartici: z historie nejstarší české šlechty z ranné doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000.

¹⁵ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X. Boleslavsko*, Praha 1997.

¹⁶ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984.

¹⁷ PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český IV.*, Praha 1846, dostupné z: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=795>

¹⁸ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008.

¹⁹ BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, diplomová práce ÚČD FF UK, Praha 2004.

²⁰ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961.

K dotvoření komplexního obrazu o svazku mezi Českým královstvím a Horní Lužicí byl užitečný svazek 4/a *Velkých dějin zemí Koruny české* pod taktovkou Lenky Bobkové,²¹ a také svazek 4/b, jehož autorkami jsou Lenka Bobková a Milena Bartlová.²² Následující svazek stejnojmenného díla se zaměřuje na husitskou dobu, přičemž na celé období se zde soustředí Petr Čornej a poskytuje chronologický popis událostí.²³ Zmíněný autor se společně s Milenou Bartlovou v navazujícím dílu této řady zasloužil o výklad dějin českých zemí až do roku 1526, přičemž se tak stává v podstatě jediným dílem v českém prostředí, ve kterém je možné nalézt ucelený pohled na druhou polovinu 15. století.²⁴ Další poznatky o 15. století a Jagellonské době přináší rozsáhlé dílo Josefa Macka *Jagellonský věk v českých zemích* a v této práci byl zdrojem informací první a druhý díl.²⁵ Při snaze najít další zmínky o Vartembercích jsem nahlédla do edice *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického*, jejíž editory jsou Miloslav Kaňák a František Šimek, avšak nenalezla jsem potřebné informace, které by měly zásadní význam pro vytvoření této práce.²⁶

Horní Lužici a s ní spojený úřad zemského fojta zkoumá ve svých pracích zejména Lenka Bobková, z nichž přínosné byly studie *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*²⁷ a *Česká koruna na sklonku středověku*.²⁸ Další informace o fojtském úřadu a také o Janovi z Vartemberka, jsem získala z připravované práce kolektivu autorů, v němž je členem paní profesorka Bobková, která mi poskytla možnost čerpat z jejího příspěvku k tomuto dílu a pomohla tak doplnit cenné informace. Z tohoto důvodu není možné uvést citaci literárního zdroje.

Při zpracování této práce byla základním východiskem práce s prameny diplomatického charakteru, které se nacházejí v archivu v Budyšině a Zhořelci. Z těchto zdrojů byly zjišťovány potřebné informace týkající se Jana a Zikmunda z Vartemberka v jejich roli hornolužických fojtů. Při utváření pohledu na fojtský úřad, Horní Lužici, Jana a Zikmunda bylo nezbytné čerpat z děl německých i českých historiků, přičemž nebyly opomíjeny ani edice a sborníky.

²¹ BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003.

²² BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b*, Praha – Litomyšl 2003.

²³ ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V.*, Praha – Litomyšl 2000.

²⁴ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007.

²⁵ MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1-2*, Praha 2001.

²⁶ KAŇÁK, Miloslav – ŠIMEK, František (ed.), *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického*, Praha 1959.

²⁷ BOBKOVÁ, Lenka, *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české, Opava 2009.

²⁸ BOBKOVÁ, Lenka, *Česká koruna na sklonku středověku*, in: Česká koruna na rozcestí, Praha 2010.

Při zkoumání hlavních protagonistů předkládané práce a jejich role v úřadu hornolůžického zemského fojta byla použita především historická antropologie. Při charakteristice činnosti Jana a Zikmunda v tomto úřadu byla přední metodou komparace.

2. Horní Lužice, součást České koruny

2.1 Horní Lužice do poloviny 15. století

Již ze starší doby kamenné pocházejí nejstarší stopy pobytu lidí v Lužici.²⁹ Od této doby bylo osídlení v Lužici kontinuální, ovšem se změnami hustoty osídlení a počtu obyvatelstva. Ačkoli není vyloučena možnost, že Slované přicházeli do Lužic již během 6.–7. století, s jistotou lze jejich příchod zařadit až na konec 7., případně až v 8. století.³⁰ Písemných zpráv o lužických Slovanech přibývá v 10. století a souvisejí s otonskou vládou v římské říši. Od počátků vlády vedli Otoni výboje do slovanských, dosud nekřesťanských oblastí včetně lužických území. Jejich expanzi popsal kronikář Thietmar, který byl v letech 975–1018 biskupem v Merseburku.³¹ Thietmar se ve své kronice k roku 1015 také zmiňuje o tažení Jindřicha II. proti Boleslavu Chrabrému. Tento mocný polský kníže dobyl Lužice na počátku 11. století. Míšeňským markrabatům se nepodařilo Boleslava Chrabrého z Lužic vytlačit, a tak zůstaly i nadále v jeho držení, což nakonec zpečetil i mír uzavřený mezi Polskem a říší 30. ledna 1018 v Budyšině. Polskému králi naopak tento mír zaručil vládu nad Lužicemi. Obrat nastal až po Boleslavově smrti, když jeho syn, Měšek II., neudržel dědictví po otci a roku 1025 odevzdal císaři Konrádu II. Lužici, a nakonec byl nucen rezignovat i na Milčansko. Tak se tedy Lužice navrátila do svazku s říší a současně se obě Lužice pokřesťanštily. Hlavní misijní centrum představovalo arcibiskupství v Magdeburku.³²

V roce 1081 získal Budyšínsko jako léno poprvé český kníže Vratislav II., který si jej vysloužil za své věrné služby římskému císaři Jindřichovi IV. Vzápětí ho dal své dceři Juditě jako věno, když se vdávala za Wiprechta z Groitsch. Zá vlády druhého českého krále Vladislava II. se Budyšínsko a s ním i Zhořelecko opět dostává do moci českého panovníka. V letech 1253–1319 se opět staly věnem, tentokrát dcery krále Václava I. Boženy. Poté se Budyšínsko i Zhořelecko stávají nedílnou součástí českého státu až do roku 1635.³³

²⁹ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 13.

³⁰ Tamtéž, s. 17.

³¹ Tamtéž, s. 21.

³² Tamtéž, s. 27–28.

³³ BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, diplomová práce ÚČD FF UK, Praha 2004, s. 6–7.

Po vyměření braniborských Askánců roku 1319 se rozpoutal boj o jejich dědictví. Rozsáhlé askánské dědictví zahrnovalo nejen markrabství braniborské, ale i Horní a Dolní Lužici. V létě 1319 obsadil část Dolní Lužice vévoda Rudolf Saský, vévoda Jindřich Javorský si přisvojil východní cíp podél toku řeky Nisy a zároveň zabral i Zhořelecko. V dalším postupu mu zabránil český král Jan Lucemburský, jenž ovládl Budyšínsko, a jehož krok měl i své právní opodstatnění, sahající hluboko do historie českého státu. Po ovládnutí Budyšínska přijeli jeho představitelé do Prahy složit Janovi hold. Při této příležitosti také vydal 31. srpna 1319 listinu, v níž slíbil v zemi zachovávat dosavadní práva a rovněž za sebe i budoucí české krále prohlásil, že marku a provincii Budyšín, jakož i města Budyšín, Kamenici a Löbau, nikdy nevymění, neprodá, nezastaví ani neudělí nikomu v léno. Mimo to, se také zavázal nevybírat mimořádně berně bez souhlasu země a nepoužívat zemskou hotovost jinak než k její obraně. O Horní Lužici ovšem projevil zájem i Jindřich Javorský, který byl spřízněný s Askánci, a za manželku měl dceru Václava II., Anežku. Jan a Jindřich nakonec zvolili cestu kompromisu a 22. září 1319 přistoupili k dohodě. Jindřichovi zůstalo na doživotí Zhořelecko a zcela se vzdal Budyšínska ve prospěch českého krále. Král Jan ještě javorskému vévodovi nabídl za nesplacené věno po jeho manželce Žitavsko k doživotnímu užívání, které roku 1319 získal od Jindřicha st. z Lipé. Se změnami v Horní Lužici vyslovil svůj souhlas i římský král Ludvík Bavor a udělil králi Janovi Budyšínsko v léno. Na Zhořelecko si museli Lucemburkové deset let počkat.³⁴

O Zhořelecku se jednalo i na květnových jednáních roku 1329 ve Vratislavi, kde se projednávaly zejména záležitosti ohledně slezských knížectví. Na jednáních se dohodly i nové úmluvy mezi Jindřichem Javorským a Janem Lucemburským. Král Jan přiměl Jindřicha Javorského k tomu, aby se vzdal nároků na druhou polovinu Horní Lužice – na Zhořelecko – výměnou za města Trutnov a Dvůr Králové v Čechách. K doživotnímu užívání bylo javorskému vévodovi nadále ponecháno město Lauban a tzv. Quesisskreis s městem Marklissa a hrady Tschocha a Schwerta, v Dolní Lužici Sorau, Triebel a Priebus. Hned z Vratislavi zajel král Jan do Zhořelce, kde jsou datovány tři jeho listiny. Samotný Zhořelec měl zájem na změně zeměpána a král Jan se mu za to vzápětí odměnil udělením celní svobody pro obchod ve všech zemích ovládaných českým králem. Král Jan také Zhořelci potvrdil všechna privilegia a práva v listině z 19. května, ve které též Jan Lucemburský přivtělil, neboli inkorporoval „zemi a město“ Zhořelec Koruně českého království.³⁵

³⁴ BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003, s. 80–82.

³⁵ Tamtéž, s.108–110.

Karel IV. navázal na zahraniční politiku svého otce a v prvních letech své vlády pevněji připoutal Horní Lužici ke Koruně království českého. Stalo se tak 7. dubna 1348 v Praze, kdy vydal listinu, v níž inkorporoval, neboli na věčné časy přivtělil k České koruně slezská knížectví získaná Lucemburky do té doby a Budyšínsko se Zhořeleckem. Po císařské korunovaci v Římě Karel IV. (1355) inkorporaci opakoval a opatřil ji zlatou bulou. V Karlově politice hrála Horní Lužice vždy důležitou roli. Dokladem jeho péče jsou mnohá privilegia udělená hornolužickým městům. Důležitost Horní Lužice dokládá také fakt, že ze Zhořelecka učinil Karel IV. vévodství, které měl zdědit jeho nejmladší syn Jan. Tím se vysoce zvýšilo politické sebevědomí města.³⁶ Karel IV. se také snažil zajistit si důstojná sídla i ve vedlejších zemích Koruny české a nejinak tomu bylo i v Horní Lužici. Budyšín měl v podstatě rezidenční strukturu, a mohl tak sloužit jako místo pobytu pro českého krále a římského císaře. Ve Zhořelci dal Karel IV. zřídit nový královský dům, budovaný od roku 1369, a který se později stal základem rezidence Karlova syna Jana Zhořeleckého.³⁷

Krátce po jmenování prince Jana zhořeleckým vévodou, přijeli do Prahy představitelé města Zhořelce a složili mu na počátku roku 1377 hold. V březnu pak zavítal sedmiletý Jan do města osobně. Vévoda Jan setrval ve městě roku 1377/78 hned několik měsíců. V následujících letech pobýval Jan ve Zhořelci často, zlom nastal po roce 1389, kdy Jan navštívil Zhořelec jen letmo, a to roku 1391. Většinu času totiž trávil v Praze, u dvora svého bratra Václava IV., který se v té době potýkal s problémy v říši, i s českým panstvem, s bratrem Zikmundem, s bratranci Joštem a Prokopem Moravskými, a také vedl konflikt s arcibiskupem Janem z Jenštejna.³⁸

Na sklonku 14. století se díky problémům Václava IV. zmítaly Čechy v neklidu, který se přenášel i do vedlejších zemí.³⁹ Proměnlivé vztahy Václava IV. ke svému bratranci Joštovi způsobily, že markrabě využil obnovené přízně Václava IV. a rozšířil své pravomoci na Žitavsko, Dolní Lužici a na uvolněné vévodství zhořelecké po smrti Jana Zhořeleckého († 1394), ale i na západní část Horní Lužice, která byla vždy pod bezprostřední vládou českého krále, tj. na Budyšínsko s městy Kamenec, Löbau a Lauban. Dne 3. dubna 1397 udělil král Václav IV. markraběti Joštovi v léno braniborskou marku, spolu s kurfiřtským hlasem a úřadem arcikomorníka. Po tom, co se o udělení Braniborska Joštovi a o jeho úmluvách s Václavem IV. dozvěděl Zikmund Lucemburský, dal jasně najevo, že se nenechá připravit o dědictví po otci.

³⁶ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 54–56.

³⁷ BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003, s. 494–495.

³⁸ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 60.

³⁹ Tamtéž, s. 60.

Obrátil se tedy s výzvou na Šestiměstí, aby města moravského bratrance odmítla. Ve vedlejších zemích to byla většinou města, která zachovávala českému králi věrnost. Nejinak tomu bylo i v Horní Lužici, kde svaz Šestiměstí dokázal svou vůli vtisknout celé zemi.⁴⁰ Neobešlo se to však bez potíží, jelikož v rozporu s Šestiměstím byla hornolužická aristokracie. Ta podpořila Jošta v jeho snahách získat Horní Lužici, jelikož ji hnala nechuť k prosperujícím hornolužickým městům, a tak se chápala jakékoli šance k jejich poškození.

Po smrti Václava IV. († 1419) Horní Lužice bez problémů uznala za svého pána Zikmunda Lucemburského.⁴¹ V té době v Čechách počínaly husitské války. Avšak již dávno před rokem 1419 se rozhodlo o příklonu Horní Lužice na protihusitskou stranu, která se ze všech zemí Koruny české nejostřeji postavila proti husitství. Žádný ze studentů, kteří z tohoto regionu zamířili na pražskou univerzitu, neprojevil sympatie k rodícímu se husitství. V Horní Lužici se mimo jiné projevovaly i další společenské krize. Bylo vysoké napětí mezi politicky i ekonomicky silným Šestiměstím a šlechtou, kterou lákala vidina bohatství zdejších měšťanů, zvláště pak obchodníků.⁴²

Na přelomu 14.–15. století docházelo k loupeživým přepadům kupeckých kolon na hornolužickém území mimořádně často, jelikož zde vedly významné obchodní cesty, především trasa Lipsko – Zhořelec – Vratislav – Krakov. Václav IV. potvrdil v březnu 1419 její odbočku na Prahu jako závaznou pro všechny kupce, vezoucí z Míšeňska sůl a jiné zboží do Čech. Tuto trasu totiž někteří obchodníci nerespektovali a jezdili z Žitavy na Liberec, Turnov a Jičín, aby se Praze vyhnuli a nemuseli tak platit celní poplatky a mýtné. Přes všechny problémy stáli Hornolužičtí pevně na straně Zikmunda Lucemburského. Stejný postoj zaujala i severočeská šlechta spjatá svými zájmy částečně s hornolužickým prostředím. Horní Lužice se aktivně účastnila války proti husitům. Oddíly Šestiměstí posílily první křížové výpravy. Šestiměstí monitorovalo pohyby husitských vojsk prostřednictvím severočeské katolické šlechty, a až do roku 1424 nepocítilo větší nebezpečí ze strany husitských vojsk. Bylo ovšem otázkou času, kdy ke vpádu husitských vojsk dojde. Zikmund vyžadoval blokádu husitských

⁴⁰ BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b*, Praha – Litomyšl 2003, s. 363–365.

⁴¹ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 63.

⁴² ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V.*, Praha – Litomyšl 2000, s. 478.

oblastí, což postihlo především obchodování se solí, střelným prachem, zbraněmi a potravinami. Husité proto potřebovali toto ekonomické sevření prorazit.⁴³

První vpád do Horní Lužice se uskutečnil v únoru roku 1424 a učinil jej Boček (zřejmě Hynek) z Kunštátu a Poděbrad. Dostal se až do vsi Hartau, která ležela hned pod Lužickými horami a nacházela se asi pět kilometrů od Žitavy. Odtud pak vyrážel k plenům do okolí. Na samotnou Žitavu si však netroufl. Tento husitský vpád do Lužických hor a na Žitavsko přiměl severočeské katolíky k větší spolupráci s Žitavou a Zhořelcem. Na Horní Lužici nezapomínal ani Zikmund Lucemburský, jenž v březnu 1424 přikázal znovu obnovit pobořený Karslfried, který svého času založil Karel IV. k ochraně zemské stezky a k výběru cla, dále pak Zikmund nechal v následujícím roce opevnit Ojvín, celestýnský klášter, založený roku 1369 nedaleko Žitavy. Sotva co polevilo nebezpečí husitských vpádů, oslabily se i vztahy severočeské šlechty s Šestiměstím a hornolužickými církevními institucemi. V letech 1425–1427 husité ovládli komunikace, které spojovaly střední Čechy s Horní Lužicí a všechny opěrné body byly nadále pod kontrolou kališníků.⁴⁴

Ve víru husitských válek stála tedy Horní Lužice na straně Zikmunda Lucemburského. Zikmund vyhlásil 1. křížovou výpravu proti husitským Čechům už 17. března 1420 ve Vratislavi. Již od ledna zde byli přítomni hornolužičtí reprezentanti, aby Zikmunda podpořili a složili mu hold. V tomto čase do Žitavy přesídlila pražská kapitula i se svatovítským pokladem. Česko-hornolužické pomezí se stalo za husitských válek prostorem opakovaných vojenských střetů. Horní Lužici hrozilo od pohraničních lesů permanentní nebezpečí, to si uvědomovala zejména města. Opakovaně byla v ohrožení Žitava. Větší husitské výpravy do Horní Lužice uspořádal až Prokop Holý, a to zejména v letech 1427, 1429 a 1431. Zhořelec odolal nebezpečí nejlépe, a to díky svému opevnění a ostražitosti města, navíc si několikrát město vykoupilo mír. Nejvíce zpustošená byla města Löbau, Kamenec a Lubáň. Kláštery se snažili před husity uchránit tučným výkupným. Do bojů proti husitům se zapojovali jak šlechtici, tak i oddíly Šestiměstí.⁴⁵

Husitské výpravy nebyly jediným nebezpečím, které se Horní Lužicí přehnalo. Zvláště v závěru husitských válek nastoupily projevy starého rivalství mezi bohatými městy a šlechtou, a

⁴³ Tamtéž, s. 478–481.

⁴⁴ ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny země Koruny české V.*, Praha – Litomyšl 2000, s. 481–482.

⁴⁵ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 63–65.

násobily se tak střety s čistě kořistnickým charakterem. Do pravidelných sporů se dostávali držitelé hradů na severu Čech a Šestiměstí.⁴⁶ Do druhé poloviny roku spadá i začátek dlouhé války mezi severočeským rodem Vartemberků a hornolužickými městy (tzv. *vartemberská válka 1433–1444*). Pohnutky k válce byly zejména osobní. Jan ml. z Vartemberka na Ralsku někdy na počátku roku přislíbil lužickému zemskému správci, že mu pomůže zmocnit se hradu Grabštejna, který byl oporou husitských vojsk, za úplatu 400 kop grošů. Pokus o dobytí Grabštejna se však nezdařil a žitavské oddíly utrpěly ztráty. Hornolužičtí poté obvinili Jana z Ralska ze zrady. Zajali ho a 17. prosince ho nechali v Žitavě vláčet koňmi a rozčtvrtit. Tento nelidský trest a vůbec celý postup proti Janovi pobouřil celé bohatě rozvětvené příbuzenstvo Vartemberků, které se pustilo do boje proti Horní Lužici a s nimi i další šlechtici, kteří měli s Šestiměstím nevyrovnané účty. Tyto feudální rozbroje poté trvaly celých deset let.⁴⁷

První měsíce roku 1434 už v ničem nepřipomínají koordinovaná husitská tažení, ale spíše vyhlížejí jako sled neorganizovaných akcí lapkovského charakteru. Avšak drobná válka na pomezí česko-hornolužickém pokračovala i po lipanské bitvě, jelikož někdejší sirotčí posádky odmítaly v Lužických horách a v okolí opustit hradní pevnosti.⁴⁸

2.2 Změny po skončení husitských válek

Po smrti císaře Zikmunda († 1437) se ujal vlády nad Českou korunou jeho zeť, Albrecht Habsburský, ale již roku 1439 zemřel. Zvolen českým králem byl poté bez problémů jeho syn, Ladislav Pohrobek (* 22. února 1440). Ladislav byl v té době ještě malým dítětem, a tak se muselo překlenout provizorium let do jeho dospělosti. V Čechách se jako zemský správce prosadil Jiří z Poděbrad (1448), jenž docílil roku 1453 příjezdu mladého panovníka do Prahy, kde byl 28. října v katedrále sv. Víta korunován českým králem. Jiří byl nadále prvořadou osobou v zemi a královým rádcem. Za dobu správcovství se Jiřímu z Poděbrad podařilo uklidnit poměry na hranicích království, včetně ukončení vartemberské války. Jiří se soustředil spíše na Čechy a do vedlejších zemí moc nevyjížděl. Navštívil je až jako průvodce malého krále Ladislava, ale nebyl ve všech zemích přijímán s nadšením hlavně kvůli svému náboženskému

⁴⁶ Tamtéž, s. 65.

⁴⁷ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 82–83.

⁴⁸ ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny země Koruny české V.*, Praha – Litomyšl 2000, s. 542.

vyznání. Po předčasné smrti Ladislava Pohrobka († 23. listopadu 1457) byl jako nový český král zvolen Jiří z Poděbrad. Jiřímu se za dobu jeho vlády podařilo obnovit Korunu českou. Brzy však byla jednota Koruny české ohrožena Jiřího konkurentem, Matyášem Korvínem, jehož odbojná šlechta zvolila roku 1469 v Olomouci českým králem. Vzápětí se na Matyášovu stranu přidaly všechny korunní země, jelikož si od něj slibovaly, že zajistí stabilitu České koruny, kterou nemohl zachovat „kacířský“ král Jiří z Poděbrad.⁴⁹

Jedním z hlavních protivníků Matyáše Korvína byl i polský král Kazimír IV. Důvody jeho postoje byly zřejmé, jelikož Matyáš, který již byl nekorunovaným uherským králem, měl získat i korunu českou, tím by byla jeho pozice ve středoevropském prostoru téměř neotřesitelná. Na jaře 1471 přišel vhodný čas, aby Kazimír IV. uplatnil dědické nároky své manželky Alžběty Habsburské a rozhodl se tak získat pro svého patnáctiletého syna Vladislava českou královskou korunu.⁵⁰ Cesta ke svatováclavské koruně nebyla snadná, avšak nakonec ji získal Vladislav a 22. srpna se ve Svatovítské katedrále konala korunovace. Koruna tedy spočinula na hlavě mladého Vladislava, namísto Matyáše Korvína, a už tento fakt dokládá velké vítězství polské diplomacie.⁵¹

Začátek vlády Vladislava Jagellonského nebyl vůbec snadný. Po králi Jiřím zůstaly velké dluhy, které se nový král ve volební kapitulaci zavázal splatit. Nadto nový český král vládl zemi nábožensky rozdělené, a také římská kurie odsuzovala Čechy jako kacířské. V českých zemích též sílila participace stavů na vládní moci, což musel mladý král respektovat.⁵² Situaci neulehčovaly ani stálé konflikty s Matyášem Korvínem, který se nechtěl české koruny vzdát.

Po uzavření vratislavského míru 15. listopadu 1474 se Matyášovi uvolnily ruce ve Slezsku i v Lužicích. Aplikoval zde centralizační opatření, při nichž vycházel z praxe z Uher a Moravy. Korvín svolal na prosinec 1474 do Vratislavi slezský sněm, kam pozval i zástupce obou lužických zemí. Z panovníkova podnětu bylo schváleno několik zásadních návrhů. Tím nejvýznamnějším bylo zřízení úřadu *nejvyššího slezského hejtmana* jako přímého zástupce panovníka. Do jeho kompetence spadalo nejen celé Slezsko, ale také obojí Lužice, jež začala

⁴⁹ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 74.

⁵⁰ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007, s. 403–404.

⁵¹ Tamtéž, s. 409.

⁵² MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1–2*, Praha 2001, s. 182.

být v Matyášově kanceláři důsledně nazývána Horní a Dolní Lužice.⁵³ Olomoucká smlouva, která je datována 21. července 1479, přiznává Vladislavovi i Matyášovi dědičný titul českého krále s tím, že Vladislav bude panovat v českém království a Matyáš se ujme vlády na Moravě, ve Slezsku, v Horní Lužici a Dolní Lužici. Pokud by Matyáš zemřel, Vladislav se mohl ujmout vlády nad celou Korunou českou s tou podmínkou, že zaplatí uherské Koruně 400 000 uherských zlatých. V případě, že by dříve zemřel Vladislav, a české stavy by zvolily či přijaly Matyáše nebo jeho potomka českým králem, potom by se bez jakékoli finanční náhrady mohl chopit panování v celé Koruně české.⁵⁴

Jak již bylo zmíněno, důležitým centralizačním opatřením v zemích Koruny české, které náležely pod vládu Matyáše Korvína, bylo zřízení úřadu nejvyššího hejtmana, jenž měl být nadřazen nejen slezským královským knížectvím, ale také fojtům obou Lužic. Po roce 1488 přešly kompetence nejvyššího hejtmana na dva králem jmenované zástupce. Jedním z nich byl hejtman pro Horní Slezsko, druhý měl na starost Dolní Slezsko a obě Lužice.⁵⁵

Na jaře 1480 předstoupili v Praze před Vladislava hornolužičtí stavové a dávali jasně najevo, že nejsou spokojeni s kořistnickou politikou Matyáše Korvína, a že by uvítali, kdyby je Vladislav vzal pod svou ochranu. Avšak král Vladislav na jejich požadavky nepřistoupil, jelikož neuplynul ani rok od podepsání Olomoucké smlouvy, ve které je uvedeno, že Matyáš má panovnickou moc nad vedlejšími zeměmi Koruny české.⁵⁶ Tento akt dokládá Vladislavovou čestnost a zásadovost.

Pro Horní Lužici byla druhá polovina 15. století dobou pro zformování zemských stavů. Navzdory tomu, že v zemi existovaly čtyři stavy, na zemských sněmech vystupovaly jako dvě kurie. První zahrnovala pány, rytíře a preláty, druhou tvořili zástupci Šestiměstí, tedy zeměpanská města. Stálé pokusy šlechty o zmírnění vlivu měst se minuly účinkem. Budyšín i nadále zůstal zemským centrem Horní Lužice, zde sídlil i zemský fojt, avšak Zhořelec též nabýval na významu, jelikož hospodářsky předčil Budyšín.⁵⁷

⁵³ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007, s. 424–425.

⁵⁴ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007, s. 435–436.

⁵⁵ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 80–81.

⁵⁶ MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1–2*, Praha 2001, s. 196.

⁵⁷ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 81.

Po skonu Matyáše Korvína († 6. dubna 1490) přešly podle Olomoucké smlouvy vedlejší země pod správu krále Vladislava Jagellonského. Znamenalo to tedy konec snah o správní propojení Slezska a obojí Lužice. Politický systém tak opět začal pokračovat ve starší tradici ze 14. a první poloviny 15. století. V poslední čtvrtině 15. století se jako politický orgán začaly formovat celozemské sněmy, na kterých byly zastoupeny dva zemské stavy, tj. šlechta a Šestiměstí. Pravidlo zasedání sněmu v pevných termínech třikrát ročně na budyšínském hradě Ortenburg se prosadilo až v dalších letech. Opětovný pokus šlechty omezit vliv měst a získat na sněmu více hlasů se na počátku 16. století neseťkal s úspěchem, jelikož král Vladislav stávající poměry potvrdil. Hornolužický sněm byl svoláván královým zástupcem, tedy zemským fojtem, a řešil záležitosti spojené s přijímáním zákonodárných ustanovení, povolování berně a rozhodoval o svolání zemské hotovosti. Mimo celozemské sněmy, mohly také oba stavy konat samostatná shromáždění. Vrcholnou soudní instituci v zemi představoval *nejvyšší zemský soud*, jenž zasedal čtyřikrát v roce pod fojtovým předsednictvím.⁵⁸

Nejdůležitějším činitelem hornolužické ekonomiky byla zeměpanská města, která prožívala kolem roku 1500 svůj „zlatý věk“. Jejich bohatství vyrůstalo z obchodu a textilní produkce. Od 14. století se Žhořelec, Žitava a Lubáň soustředily na výrobu a zpracování sukna. Odbyt nalézalo zejména v Krakově a v Uhrách. Od konce 14. století se začala v Horní Lužici prosazovat i výroba plátna, které poté zaznamenala rozkvět v 16. a 17. století. Horní Lužice také dokázala obratně využívat svou výhodnou pozici na známé obchodní cestě, tzv. *Hohe Strasse*. Zemi se ovšem nevyhnuly ani klasické spory o prodeji a vaření piva mezi městy a šlechtou, který byl ukončen až smlouvou z roku 1524, jenž byla obdobná jako Svatováclavská smlouva (1517) v Čechách. Města si na směnu udržela stávající pozice, avšak částečně ustoupila šlechtě v otázce mílového práva. To znamenalo, že si šlechta mohla na svých statcích i k vlastní potřebě vařit, a také dovážet pivo, a dále si mohla ponechat krčmy a řemesla. Horní Lužici se taktéž nevyhýbaly ani spory o obsazování městských rad. Problémem bylo, zda mají být obsazovány a ovládány obchodníky či zástupci cechovních řemesel.⁵⁹

Po smrti Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče († 29. srpna 1526) nastupuje na český královský trůn Habsburská dynastie v osobě Ferdinanda I. Čechy a vedlejší země Koruny české

⁵⁸ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007, s. 586.

⁵⁹ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007, s. 587–588.

se tak dostávají do nové éry svého života. Integrace států a centralizace moci jako vládní kurs Ferdinanda I., uplatňovaný s různou intenzitou v celém soustátí habsburské dynastie, se nevyhnul ani českým zemím.⁶⁰ Horní Lužice stále zůstávala součástí Koruny české až do roku 1635, kdy došlo k připojení obou Lužic k Sasku. Horní Lužice přestala být přímou součástí Koruny české a svou celistvost si zachovala až do roku 1815.⁶¹

2.3 Úřad zemského fojta v Horní Lužici

V zemích, nad nimiž český král vládl bezprostředně neboli dědičně, jmenoval svým zástupcem hejtmana nebo fojta (*capitaneus*, *Landvogt*).⁶² S úřadem fojta se v Horní Lužici poprvé setkáváme v souvislosti s vládou Lucemburků na českém trůně. Po vymření obou braniborských askánských větví roku 1319 se rozpoutal zápas o ovládnutí Horní Lužice. Nakonec se úspěšným stal český král Jan Lucemburský, který postupně ovládl Budyšínsko (1319), i Zhořelecko (1329). Právě za vlády Jana Lucemburského se pro jeho zástupce v Horní Lužici začal používat termín *capitaneus*. Dříve dvě správní centra, jedno v Budyšíně a druhé ve Zhořelci, se sjednotila a nejpozději v roce 1339 existoval již pouze jediný zemský hejtman – *capitaneus Budissinensi et Gorlicensi*, který měl úřadovat na hradě Ortenburgu v Budyšíně, stejně jako kdysi správci jmenovaní Přemyslovci.⁶³

Od druhé poloviny 15. století byl podmínkou stavů pro přijetí nového fojta obdobný slib, ke kterému se zavazoval král při přijetí holdu příslušné země, a v němž stvrzoval všechna práva, svobody a zvyklosti země a sliboval, že Horní Lužici uchová ve svazku Koruny české. Stav v Budyšíně a následně ve Zhořelci přijaly nového zemského správce až po složení přísahy zemi.⁶⁴

⁶⁰ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 106.

⁶¹ Tamtéž, s. 159.

⁶² BOBKOVÁ, Lenka, *Česká koruna na sklonku středověku*, in: *Česká koruna na rozcestí*, Praha 2010, s. 29

⁶³ BOBKOVÁ, Lenka, *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, Opava 2009, s. 152.

⁶⁴ BOBKOVÁ, Lenka, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.–8. prosince 2000 v Praze (ed. Malý, Karel–Pánek, Jaroslav), Praha 2001, s. 168.

Zemský fojt v Horní Lužici vystupoval nejen v roli králova zástupce, ale také jako správce země. Jeho hlavním úkolem bylo dbát o to, aby byl v zemi zachován zemský mír, dále se měl starat o řádné plnění berních povinností, a v neposlední řadě bylo v jeho funkci obsaženo prvořadé místo v zemské jurisdikci. Zemský fojt předsedal (řádnému) zemskému soudu, který zasedal třikrát do roka v Budyšíně a jednou ve Zhořelci. Tento soud řešil spory šlechty, pánů, rytířů i manů, spory měst se šlechtou, mezi městy navzájem a mezi šlechtou osídlenou v obvodu městského soudu s příslušným městem.⁶⁵

Vnitřní správu země měly na starosti další instituce a úřady, které již byly obsazovány místní elitou.⁶⁶ Do úřadu zemského fojta král obsazoval muže, kteří mu byli blízcí a většinou vlastnili nějaký majetek v Čechách. Teprve časem se z úřadu fojta vyvinul prestižní post, který zastávali členové prestižních českých šlechtických rodin. Pro získání úřadu byla důležitá nejen oddanost panovníka, ale také byla potřebná znalost němčiny. I z těchto důvodů byli pravděpodobně do úřadu obsazováni muži z pohraničních oblastí nebo z rodin v Čechách usazených nepříliš dlouho.⁶⁷

Řada šlechticů, kteří zastávali úřad zemského fojta, měla vysoké postavení u královského dvora a kvůli svým povinnostem trávili mnoho času v Praze.⁶⁸ Tato skutečnost byla příčinou jejich časté nepřítomnosti v Horní Lužici, a proto výkon úřadu fojti často přenášeli na své zástupce, tzv. podfojty (*Untervoigt*, *Unterhauptmann*, *vicecapitaneus*, ale též pouze *Voigt*), kteří byli vybíráni z příslušníků domácí šlechty.⁶⁹ Rozhodující slovo při obsazování funkce podfojta měly zemské stavy, přičemž v Horní Lužici byli dosazováni dva, jeden měl na starost Budyšínsko a druhý Zhořelecko.⁷⁰

⁶⁵ BOBKOVÁ, Lenka, *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české, Opava 2009, s. 151–152.

⁶⁶ BOBKOVÁ, Lenka, *Česká koruna na sklonku středověku*, in: Česká koruna na rozcestí, Praha 2010, s. 29

⁶⁷ BOBKOVÁ, Lenka, *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české, Opava 2009, s. 152.

⁶⁸ BOBKOVÁ, Lenka, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.–8. prosince 2000 v Praze (ed. Malý, Karel–Pánek, Jaroslav), Praha 2001, s. 169.

⁶⁹ BOBKOVÁ, Lenka, *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české, Opava 2009, s. 154.

⁷⁰ BOBKOVÁ, Lenka, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.–8. prosince 2000 v Praze (ed. Malý, Karel–Pánek, Jaroslav), Praha 2001, s. 169.

3. Vartemberkové

3.1 Charakteristika rodu od počátků do konce 14. století

Rod Vartemberků se řadil mezi nejvýznamnější severočeskou šlechtu, jejíž členové zastávali důležité úřady již v přemyslovské době. V období vlády Jana Lucemburského obdrželi Vartemberkové dědičné držení úřadu nejvyššího číšníka Království českého. Kvůli svým rodovým panstvím v severních Čechách, které byly v těsné blízkosti s Horní Lužicí, byli často přední členové rodu obsazováni i do úřadů spojených s tímto územím. V této zemi pak přímo zastupovali krále jako zemští hejtmani či fojti.

Vartemberkové pocházeli z rodu Markvarticů, o kterém máme první písemnou zmínku z 12. století v osobě Markvarta, jenž je zároveň považován za prvního doloženého předka rodu.⁷¹ Od Markvarta se tak odvozuje i celý název rodu, jenž poprvé takto pojmenoval František Palacký ve svých *Dějínách národu českého*.⁷² Markvart panoval nad rozsáhlým územím na severu Čech na řece Jizeře a kolem roku 1159 zastával úřad nejvyššího královského komořího. Markvartici byli pravděpodobně slovanského původu, a tudíž byli zřejmě domácí šlechtou, která se prosadila v severních Čechách. Byli držiteli četných zemských úřadů a v době, kdy žádný nezastávali, zůstali na předních místech v pořadí svědků na panovníckých listinách. Ve 13. století měli nadvládu současně v Turnově, Mladé Boleslavi a v Podkrkonoší, přičemž není známo, jak tato území nabyli. Během 12. a 13. století zakládali a dotovali mnohé kláštery, například cisterciácký v Mnichově Hradišti, klášter Johanitů z Dubu a Mladé Boleslavi či dominikánský v Turnově.⁷³ Markvartici se v průběhu staletí rozvětvili na několik linií mezi které patřili páni z Valdštejna, Lemberka, Michalovic, Zvířetic a jihočeští Velešínové.⁷⁴

⁷¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold, *Markvartici: z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 34–35.

⁷² RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 333.

⁷³ WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold, *Markvartici: z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 10.

⁷⁴ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 333.

Jako první osoba z rodu je v Ottově slovníku naučném zmiňován Markvart z Března,⁷⁵ který byl pánem na hradě Ostrém u Benešova. On či jeho syn Beneš založil hrad Stráž neboli německy Wartenberg na severu Čech, podle kterého je pojmenována celá jedna odnož Markvarticů.⁷⁶ Jeho synem byl Beneš Velký, jenž byl vlastním zakladatelem vartemberského rodu.⁷⁷ Beneš zastával úřad královského číšníka, od roku 1289 byl královským komorníkem, a asi od roku 1291 purkrabím pražským.⁷⁸ Nejméně od roku 1281 se Beneš psal s přízviskem z Vartemberka.⁷⁹ Pravděpodobně zemřel roku 1294.⁸⁰ Měl syny Beneše, Markvarta, Beneše a Jana. Následující generace Benešových synů daly vzniknout čtyřem samostatným genealogickým větvím Vartemberků a nesly názvy podle centrálních sídel jednotlivých bratrů. Od Beneše I. z Veselí se tak vytvořila větev veselská, větev kumburská od Markvarta z Kumburka, větev kostecká od Beneše z Kosti, a nakonec větev děčínská, jejímž zakladatelem byl Jan z Vartemberka.⁸¹

Děčínská linie nejstaršího syna Jana trvala nejdéle. Po otci držel hrad Stráž (Vartemberk), proto se mu říkalo také Jan ze Stráže.⁸² Jan I. z Vartemberka měl bratra Vaňka, se kterým dostali někdy kolem roku 1305 do dědičného držení hrad a město Děčín. Touto událostí vznikla větev pánů Děčínských z Vartemberka, kteří drželi moc nad hradem a jeho okolím až do roku 1511.⁸³ Příčiněním Jana I. z Vartemberka byl umožněn útek Elišky Přemyslovny do Nymburka a podporou při dobývání Prahy roku 1310 si vysloužil přízeň nového krále Jana Lucemburského, a zaujal tak skvělé postavení na jeho dvoře a posléze zastával funkci moravského podkomořího. Zemřel na počátku roku 1316, kdy byl smrtelně raněn při obléhání Kostelce nad Orlicí

⁷⁵ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 434, Ivana Raková ve své studii *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 333, označuje Markvarta z Března jako Markvarta III.

⁷⁶ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 335, SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X. Boleslavsko*, Praha 1997, s. 148, uvádí Markvartova syna Beneše jako zakladatele hradu Vartemberk.

⁷⁷ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 335.

⁷⁸ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 434.

⁷⁹ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 336.

⁸⁰ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 434.

⁸¹ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 336.

⁸² Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 435.

⁸³ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 84.

v povstání, které mělo za cíl osvobodit Jindřicha z Lipé z jeho věznění na hradě Týřově.⁸⁴ Jeho synové byli Vaněk (Václav), Jan a Beneš.⁸⁵

Nejstarší Janův syn Vaněk roku 1337 doprovázel krále Jana Lucemburského při tažení na Litvu, za což od něj téhož roku obdržel dědičně úřad nejvyššího číšníka království Českého, jenž vyjadřoval uznání a osobní přízeň krále. Své postavení si zachoval i na dvoře Karla IV. až do své smrti někdy v druhé polovině roku 1362. Jeho potomstvem se opět rozštěpil vartemberský rod a vznikla vartemberská odnož, jejíž členové měli svá sídla v mladoboleslavském kraji.⁸⁶ Za nejznámějšího Vaňkova syna je považován Jan řečený Ralsko či Chudoba. Okolo roku 1390 se vzdal kanovníctví v Pražském kostele a ujal se svého dílu z hradů Vartemberk a Ralsko. Jako nejstarší syn také převzal číšnický úřad. Po vypuknutí husitských válek byl na katolické straně, za což si vysloužil přízeň Zikmunda Lucemburského. Po Čáslavském sněmu (1421) se smířil s Pražany a vedl také dobré vztahy s Lužičany. Roku 1427 mu však byl od husitů odebrán hrad Vartemberk. Jelikož se ho Jan Chudoba nehodlal vzdát, raději se přidal na stranu husitů. Zemřel poté roku 1433.

Jeho syn Jan mladší, upadl v nemilost poté, co hornolužickému fojtovi Těmovi z Koldic, slíbil vydat hrad Grabštejn, avšak když Těma ke Grabštejnu přitáhl, padl i se svými vojáky do zajetí. Za tuto zradu byl Jan mladší vydán Žitavským, smýkán na popraviště a poté rozčtvrcen. Kvůli tomuto brutálnímu činu se zvedl odpor celého vartemberského rodu, který vyústil v hněv proti Lužičanům, a posléze vedl k dlouholetým sporům mezi oběma stranami. Jan po sobě zanechal vdovu Kateřinu z Lamberka, která se pak vdala za Děpolta z Riesenberka. S ním měla v držení část hradu Vartemberk. Celý hrad poté odkoupil Mikuláš Sokol z Lamberka, nejspíše od bratra Jana mladšího, Václava.⁸⁷

Vaňkův bratr Beneš I. zastával za dob panování Karla IV. významné úřady. Byl nejvyšším komorníkem, spolu s Benešem z Vartemberka a Veselí pražským purkrabím a pravidelně zasedal na zemském soudě. V následující generaci vymřela Benešova rodina po meči, přičemž jeho synové Beneš, Václav a Mikuláš nezastávali v politické sféře příliš významná postavení. Z nejasných důvodů prodal Beneš II. roku 1376 své děčínské dědictví bratrancům.

⁸⁴ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 336–337.

⁸⁵ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 435.

⁸⁶ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 336–338.

⁸⁷ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 436.

Třetí z bratří, Jan II. z Děčína, v dochovaném prameni poprvé roku 1342 s bratrem Benešem I. uvedeni jako páni na Děčíně, měl nejméně dva syny, jimiž byli Jan Gast a Jan III. Po smrti Jana Gasta přešly jeho děti pod poručnictví strýce Jana III., který nad nimi držel ochranou ruku po dobu jejich neplnoletosti. Jan III. se pohyboval na dvoře Zikmunda Lucemburského a je pravděpodobné, že na dvoře byl spolu s ním přítomen i jeho synovec a chráněnc Jan IV.

Jan po strýci zaujal jeho místo v okolí uherského krále. Roku 1396 ho Zikmund ustanovil fojtem tzv. Nové marky braniborské.⁸⁸ Po odchodu krále Zikmunda z Čech roku 1403 končí i Janovy styky s ním a přiklání se na stranu Václava IV. Jako projev náklonnosti Václava IV. k Janovi bylo jeho jmenování popravcem litoměřického kraje roku 1405, spolu s Oldřichem z Hazenburka a Berkou z Hohensteinu. Jan IV. zemřel koncem roku 1409 a zůstali po něm synové Zikmund a Jan.⁸⁹

Starší bratr Zikmund zasedal od roku 1410 na zemském soudu. Roku 1413 proběhlo dělení mezi ním a jeho bratrem Janem, přičemž Zikmundovi zůstala polovina Děčína a Svadov a Janovi připadla druhá půlka Děčína spolu s Vartou. Zikmund pak někdy před rokem 1414 prodal Svadov. Po vypuknutí husitských válek se připojil na katolickou stranu, za což obdržel od Zikmunda Lucemburského zápis na Louny. Někdy po roce 1425 se Zikmund přidal ke kališníkům. Když byl roku 1433 Jan mladší z Ralska neadekvátním způsobem zabit, povstal spolu s ostatními členy rodu proti Lužičanům a zaútočil na Žitavu. Kvůli svému bezpečí vytvořil roku 1435 spolek se saskými knížaty. Zikmund kupoval mnohá zboží a roku 1437 obdržel zápis na klášter Opatovice, ale přišel o hrad Pannu, který v první polovině dvacátých let nechal vystavět. V roce 1438 byl přítomen u korunovace krále Albrechta Habsburského a poté s ním táhl k Táboru. Zde prý zradil krále, a proto byl uvězněn na hradě v Jindřichově Hradci, kde zemřel hladem. Zikmundovou první manželkou byla Markéta z Kekeřic, a po její smrti se pak oženil s Anežkou ze Šternberka, se kterou vyženil především její věnné právo na Lipé a Benešov a hrad Litýš. Zikmundovými syny byly Jindřich a Jan.

Jindřich a Jan pokračovali ve válce s Lužičany. Jindřich sídlil na Lipém a Jan na Děčíně. S Jiřím z Poděbrad obsazoval Jan roku 1448 Prahu, a i potom držel věrně po jeho boku. Od krále Ladislava Pohrobka obdržel majestát na dědičný úřad královského číšníka. Potom byl od krále Jiřího z Poděbrad jmenován do úřadu zemského fojta v Horní Lužici. Jan zemřel 14. listopadu 1464 a byl pohřben v Budyšíně. Jeho první manželka byla Kateřina z Donína, druhá Kateřina

⁸⁸ RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčína a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 337–339.

⁸⁹ Tamtéž, s. 339–340.

z Kunštátu. Měl syny Kryštofa a Zikmunda, kteří dostali roku 1465 od krále Jiřího všechny nároky na Děčín a hrad Tolštejn se Šluknovem, jenž byl odňat Berkům, a dále roku 1467 duchovní zboží Lenešické. V roce 1471 a 1477 se bratři rozdělili tak, že Kryštof dostal Tolštejn, Ralsko a Rybnov a Zikmundovi připadl Děčín, Vrabinec, Kamenici, Ostrý a Žandov.

Zikmund byl jmenován nejvyšším číšníkem Českého království a roku 1490 byl králem Vladislavem Jagellonským obsazen do úřadu zemského fojta v Horní Lužici. Fojtem byl až do roku 1511, s přestávkou mezi lety 1504–1507, kdy byl v tomto úřadě králův bratr Zikmund Jagellonský. Zikmund z Vartemberka se v roce 1507 stal hejtmanem knížectví Opavského a Hlohovského.⁹⁰ Roku 1511 prodal Zikmund děčínské panství Mikuláši Trčkovi z Lípy a Lichtenburka,⁹¹ který měl panství v držení čtyři roky a posléze ho prodal Hanušovi z německého rodu Salhausenů.⁹² V roce 1511 Zikmund ukončil činnost v úřadu zemského fojta v Horní Lužici a vystřídal ho jeho syn Kryštof. Zikmundovou první manželkou byla Eliška z Kunštátu, druhou manželkou byla Hedvika kněžna Zaháňská. S první ženou měl syny Jana, Václava, Jindřicha, Kryštofa a Prokopa.

Jan se vydal na duchovní dráhu a roku 1502 obdržel proboštství v Budyšíně, ale zemřel již roku 1508. Otce přežili pouze Kryštof a Prokop. Kryštof, jak již bylo zmíněno výše, se stal po Zikmundovi fojtem v Horní Lužici. Velmi ho trápil otcův prodej Děčina a chtěl ho koupit zpět za peníze, které by získal prodejem úřadu fojta. Tento čin mu byl však zmařen kancléřem Českého království. Kryštof po otci zastával také úřad nejvyššího číšníka a ujal se čtvrtiny Lipého, kterou roku 1532 postoupil strýci Václavovi výměnou za Litýš a Býčkovice. Kryštof zemřel 11. listopadu 1537 a byl pohřben v Kamenici. Nikdy nebyl ženatý. Jeho bratr Prokop okolo roku 1535 koupil Kamenici, dědil po bratrovi a do své smrti držel hrad Mělník. Po bratrovi zastával úřad nejvyššího číšníka a zemřel roku 1541. Jeho manželka byla Anna ze Salhausu a jeho synové byli Jindřich, Zikmund a Abraham.⁹³

⁹⁰ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 437–438.

⁹¹ KOŠTÁL, Miloslav, *Město Děčín a jeho správa do 16. století*, in: *Z minulosti Děčínska I.*, Litoměřice 1966, s. 82.

⁹² ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 15.

⁹³ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 438.

3.2 Vartemberkové v 15. století se zřetelem na jejich vztahy s Horní Lužicí

Vartemberkové se v první polovině 15. století potýkali, stejně jako ostatní mocné rody Českého království, s mnohými úskalími, jenž přinesl spor mezi husity a katolíky. Význam vartemberských držav tkvěl zejména v tom, že se rozkládaly v důležitých komunikačních oblastech, především v místech cesty přes ještědské pohoří do žitavské kotliny, a také do oblasti Turnovska. Vartemberkové byli mezi předními velmoži v království a v husitských dobách se jejich pozornost ve větší míře obracela k jejich statkům, které bylo zapotřebí mít více pod dohledem.⁹⁴

Už po smrti Karla IV. jsou patrné problémy zejména v politické sféře. Karlův nástupce Václav IV. převzal po otci opravdu nelehkou úlohu, ve které se mu nedařilo být příliš úspěšný. České království se postupně propadalo do krize, v níž hlavní úlohu sehrál spor mezi šlechtou a panovníkem, což v devadesátých letech 14. století vystupňovalo až ve vznik panské jednoty, která se otevřeně stavěla proti králi. V této době se projeví příznaky úpadku i na severu Čech. Necelých deset let po Karlově smrti se Markvart z Vartemberka, který sídlil na Hrubém Rohozci u Trutnova, otevřeně postavil proti králi. Markvart měl v té době v držení hrad Žleby a jako první vyvolal válku proti Václavovi zejména tím, že začal v zemi loupit. Markvart také vedl i letitý spor s Žitavou, Zhořelcem a Lubání, přičemž Markvart čas od času tamním kupcům kradl zboží. Nakonec měla města zaplatit 1500 kop, ale nezaplatila ani potom, co jim to král přikázal. Po tomto nezdaru se král v této záležitosti choval zdrženlivě. V úvahu přišla dohoda mezi Markvartem a městy, ale Markvart si byl natolik jistý sám sebou, že dohodu s městy odmítl. Nakonec musel do celé záležitosti zasáhnout Jan Zhořelecký, jenž označil Markvarta za rušitele klidu v zemi, načež proti němu byla vyhlášena zemská hotovost. Král přikázal dobýt Žleby a potom co se tak stalo, nechal Markvarta uvěznit. Žleby nechal rozbořit spolu s Rohozcem a Zbirohem. Na nějaký čas byl Markvart ve vězení, avšak nakonec byl propuštěn, a v roce 1392 zemřel.⁹⁵

Příhoda s Markvartem z Vartemberka nebyla jediným případem, kdy sám král musel řešit sporné záležitosti s tímto rodem. Finanční záležitosti zhoršily vztahy mezi Václavem IV. a

⁹⁴ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 28–29.

⁹⁵ Tamtéž, s. 33–34, konflikt mezi Markvartem z Vartemberka a Václavem IV. také v KANÁK, Miloslav – ŠIMEK, František (ed.), *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického*, Praha 1959, s. 37.

Janem z Ralska. Václav IV. dal hrad Bezděz jako zástavu svému bratranci markraběti Prokopovi, a ten ho předal právě Janovi z Ralska. Ten panství velmi dobře udržoval, ani se nezdráhal půjčovat si na jeho správu u lichvářů. Jan z Ralska do panství mnoho investoval a oplátkou mu byl nemalý zisk. Z tohoto důvodu se vzpíral proti králi a panství mu nechtěl vrátit. Když však Jan z Ralska pobýval v srpnu 1406 na Žebráku, byl králem přinucen, aby mu Bezděz navrátil a musel také slíbit, že se proti němu už nikdy více nepostaví.⁹⁶

Rod Vartemberků jako celek, nebyl jednotný. Každé větve se stavěly k politickým situacím v zemi jinak, avšak také jsou případy, kdy spolupracovali ve shodě v zájmu svého rodu. Příkladem může být Jan mladší, syn Jana z Ralska, a jeho brutální usmrcení Žitavskými roku 1433, které vedlo ke spojení Vartemberků za účelem pomsty. V rodových záležitostech se našly chvíle, kdy tedy Vartemberkové drželi spolu. Nebylo tomu však vždy v politických otázkách patnáctého století, v němž byl středobodem spor mezi katolíky a husity. V počátcích husitského hnutí v severních Čechách, tedy někdy kolem roku 1415, nalezneme na straně kališníků například Jindřicha z Vartemberka, Štěpána z Vartemberka nebo Čenka z Vartemberka. Naopak na stranu katolickou můžeme zařadit zejména Jana z Ralska, navzdory tomu, že měl přátelské vztahy s Janem Husem.⁹⁷

Skutečnost, že se v severních Čechách nacházela šlechta, která vyjadřovala své sympatie k husitství, vyvolávala napětí mezi ní a Horní Lužicí, která vždy zastávala katolické stanovisko. Severočeskou šlechtu a Horní Lužici pojily velmi úzké styky, ať už hospodářské nebo obchodní. Byly doby, kdy odpor vůči husitství spojoval Horní Lužici s některými šlechtickými rody na severu Čech, avšak poté, co ochablo husitské ohrožení, ochladly i přátelské vztahy mezi nimi. Z dočasného spojení se obě strany snažily vytěžit co nejvíce. Severočestí šlechtici si žádali vojenské posily a výzbroj, Horní Lužice od nich na oplátku vítala jejich vojenské akce, které byly namířeny proti husitům, a také nové zprávy z bojišť. Na severu Čech byly strategické hrady a místa, ze kterých Šestiměstí dostávalo informace o tom, co se v Čechách děje. Centrálním střediskem pro shromažďování zpráv byla Žitava, jež potom informace distribuovala dále do Zhořelce, a odtud byly posléze posílány do dalších míst.⁹⁸

Pražské bouře lidu v čele s Janem Želivským vyvrcholily v defenestraci konšelů Nového města pražského v roce 1419. Od této chvíle přestala mít feudální společnost a církev pevnou půdu pod nohama. Smrtí Václava IV. dne 16. srpna 1419 vyvstala otázka nástupnictví v Českém

⁹⁶ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 35–36.

⁹⁷ Tamtéž, s. 36, 39–40.

⁹⁸ Tamtéž, s. 40–41.

království. Hledání nového kandidáta zkomplikoval i příchod venkovského lidu do Prahy měsíc po úmrtí krále. Prostý lid posílil pozice chudiny v Praze a spolu se stali velkou hrozbou pro jejich odpůrce z řad šlechty, církve a mnoha jiných vyšších a zámožných kruhů. Nejen v Praze, ale i mimo ni vyvíjela kontrarevoluce intenzivní činnost. Nebylo tomu jinak ani v severních Čechách, kde se do popředí stavěl Jan Chudoba z Ralska. Na podzim se vydal do Horní Lužice, kde se projednávaly pražské události a postoje k nim. Obsahem jednání byla pravděpodobně i otázka nástupnictví Zikmunda Lucemburského. Jan Chudoba jednal i se severočeskými pány, mezi kterými nalézáme kromě Jana Chudoby i jiné představitele vartemberského rodu, jakými jsou například Čeněk z Vartemberka a Jindřich z Vartemberka, kteří byli součástí většiny severočeské šlechty, jež dala najevo svůj kladný postoj ke zvolení Zikmunda Lucemburského českým králem.⁹⁹

Zlomem ve stávající situaci byl Zikmundem svolaný zemský sněm v Brně o Vánocích roku 1419. Zde Zikmund tvrdě vystoupil proti všem sympatizantům husitství. Z rozhodnutí říšského sněmu ve Vratislavi byla proti Čechám vyhlášena první křížová výprava, jež se konala v březnu. Tyto skutečnosti vedly k tomu, že se v Čechách zvedl odpor a znepokojení proti Zikmundovi i u jeho dosavadních příznivců. Do poloviny dubna můžeme zařadit odpadnutí Čenka z Vartemberka od krále. Pod rouškou lsti se také zmocnil Jana Chudoby z Ralska a Zikmunda z Vartemberka, kteří byli královými stoupenci, a poté se svými lidmi obsadil Čeněk z Vartemberka Pražský hrad a spolu s ostatními vyhlásil Zikmundovi Lucemburskému nepřátelství.¹⁰⁰

Bylo poměrně častým jevem, že se panstvo v proměnách času odvracelo od krále a přiklánělo na stranu husitství či naopak. Stávalo se také, že šlechtic měnil strany i víckrát. Není proto divu, že se tento trend týkal i vartemberského rodu. Můžeme si opět připomenout Jana z Ralska, který byl vždy příznivcem Zikmunda Lucemburského, třebaže jeho vztah k němu se kolem čáslavského sněmu poněkud zkalil. Není jasný důvod jeho chvilkového odvrácení, avšak z dopisu adresovanému vévodovi Rumpoldtovi Hlohovskému vyplývá, že se Jan z Ralska toto své zakolísání snažil omluvit péčí o blaho země. Nedlouho potom byl však Jan z Ralska opět na straně krále a spolu s Lužicí se snažil vytvořit alianci proti husitům.

Snahy o vytvoření aliance mezi severočeskou šlechtou a hornolužickými městy pokračovaly i v roce 1421. Poté, co husité znovu dobyli Bělou, stoupaly obavy na severu země. Sjednání spolku mezi šlechtou a městy Horní Lužice bylo podporováno i Zikmundem Lucemburským.

⁹⁹ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 42–43.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 43.

Koncem roku byl předním iniciátorem v této věci Jan Vartemberský. Nicméně i přes snahy se nepodařilo alianci během tohoto roku uzavřít.¹⁰¹

Rok 1422 přinesl další snahy na zřízení protihusitské koalice, a to především ze strany Zikmunda Lucemburského, na jehož popud se konala schůze v Löbau. Z řad Vartemberků byl zde přítomen Petr z Vartemberka na Děvíně. Další setkání se konalo v květnu v Žitavě, přičemž počet účastníků se severočeských šlechticů byl poměrně vyšší, než tomu bylo na předešlém jednání v Löbau. Tyto schůze vedly k prohloubení vzájemných vztahů mezi severočeskými pány a Šestiměstím. Když na žádost husitské strany přišel do Čech polský král Zikmund Korybutovič, aby se ucházel o český trůn, tím spíše dbal Zikmund Lucemburský na přízeň Horní Lužice. K jeho touze o utužení spojenectví nepochybně přispěl i list adresovaný Šestiměstí od Zikmunda Korybutoviče, jenž se pravděpodobně snažil získat jeho podporu.¹⁰²

Na podzim roku 1422 se vycházela na povrch skutečnost, že se v severočeském kraji dostávali odpůrci husitství do značné defensivy a nedařilo se jim proti husitům zakročit. Poté, co byl husity obsazen Benešov nad Ploučnicí, a také hrad Pihel u České Lípy, tedy domény rodu Berků, rozhodli se tito proto o Vánocích vydat spolu s dalšími do Horní Lužice, aby se osobně pokusili zajistit si od ní pomoc. Nebyli příliš úspěšní, a proto se na přelomu roku vydávají i s Petrem z Vartemberka a Janem z Michalovic na cestu do Uher za Zikmundem Lucemburským a žádat ho o pomoc. Na Horní Lužici se obrátili i Zikmund z Vartemberka na Děčíně s Otou s Bergova na Troskách, žádající o pomoc, přičemž jim předložili listiny Zikmunda Lucemburského, ve kterých Hornolužické nabádá k tomu, aby v nouzi severočeským pánům pomohli. Jistě nepřekvapí, že se pomoci nedočkali. Kvůli organizování další křížové výpravy proti Čechům v roce 1423, tak opadla jistá hrozba z husitské strany proti severočeským pánům.

Když bylo královo vojsko 20. dubna 1423 poraženo u Hořic, zprávu Zhořelci podal Ota z Bergova i Jan Vartemberský, jehož popudem byly nejspíše spory mezi ním a bratry Bartošem a Bernartem z Valečova, kteří byli spojenci Jana Žižky. Porážka protihusitského vojska u Hořic byla předzvěstí dalších nebezpečí v severních Čechách. Další husitské tažení se mělo směřovat ke Kamenici, a potom dále k hradu Pihelu, jak píše Jan z Michalovic v listě adresovaném Vilémovi z Ronova, který byl lipský hejtman. Tuto zprávu postoupil Vilém z Ronova dále do Žitavy, avšak mezitím se husitské vojsko dalo do pohybu. O této skutečnosti informoval Zhořelec svým listem Jan z Vartemberka,¹⁰³ jehož hrad Vartemberk se po husitském vpádu

¹⁰¹ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 47–49.

¹⁰² Tamtéž, s. 50.

¹⁰³ Tamtéž, s. 51–52.

roku 1426 dostal do jejich držení a husité zde měli svou posádku pod velením Štěpána Tlacha.¹⁰⁴ Tažení husitů na sever Čech roku 1423 bylo úspěšné, neboť se zmocnili Kamenice, a poté se vydali dále na Litoměřicko a Děčínsko. Zprávy o nebezpečí přicházely do Horní Lužice stále častěji. Poté co se husité zmocnili Děčína, byla domluveno jednání mezi hejtmany posádek a hornolužickými stavy, které přislíbily pomoci silou 400 mužů, aby vytáhli proti husitům. Vojsko nebylo úspěšné pravděpodobně proto, že se husité rozhodli nepokračovat víc na sever.¹⁰⁵

Napadení a zpusošení děčínské domény Zikmunda z Vartemberka ho následně přimělo k neadekvátnímu způsobu rozmožení svého majetku, což vedlo ke sporům s Horní Lužicí. Po jeho smrti roku 1438 v jeho šlépějích pokračovali jeho dva synové Jan a Jindřich a také někteří další příslušníci rodu.¹⁰⁶

Počátkem roku 1424 se konal sjezd v Žitavě, kterého se účastnili severočestí páni a Šestiměstí, a na kterém se jednalo o závažných věcech spojených samozřejmě s postupy husitských vojsk. Koncem února jeden z oddílů Jana Žižky, v jehož čele stál Boček z Poděbrad, vpadl do severních Čech a odtud mířil přímo k Žitavě. Žitava se sice stihla včas připravit, avšak nebylo to nic platné, jelikož Boček z Poděbrad prošel bez větších obtíží přímo k hradu Karlsfriedu, který byl strážným místem na přechodu z Lužického pohoří. Žitavské oddíly tu porazil a přinutil ke kapitulaci i posádku na Karlsfriedu. Boček nedorazil přímo do Žitavy, nicméně byl v její blízkosti, odkud tři dny zajížděl do okolí. Potom se se svými oddíly navrátil zpět do Čech. Toto odvážné tažení zapůsobilo velmi silně na Horní Lužici i severní Čechy. Mezi šlechtici panoval velký strach, dokladem může být zpráva zachovaná ve zhořeleckých knihách, ve kterých je zapsáno, že Jan z Vartemberka přišel do Zhořelce v nočních hodinách, což mělo mimo jiné u Žitavských vyvolat i pocit naléhavosti dané situace. Tato skutečnost pravděpodobně znamená, že Bočkovy oddíly musely projít přes Ralsko a Vartemberk, tedy statky Jana Vartemberského. Za této situace zůstal Jan z Vartemberka ve Zhořelci, dokud se nápor husitů neuklidnil. Je pozoruhodné, že Jan neprchl nejdříve do Žitavy, ale podrobil se delší cestě do Zhořelce. Důvodem nejspíš bylo zapůsobit tak na Zhořelecké, a jako očitý svědek události jim vše vypovědět, a tím získat pomoc. Je také možné, že se Zhořelec v krizové situaci jevil jako jistější

¹⁰⁴ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X. Boleslavsko*, Praha 1997, s. 151.

¹⁰⁵ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 53.

¹⁰⁶ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 84.

místo úkrytu než Žitava. Cílem Bočkova tažení na sever Čech byla demonstrace husitské síly a dokázat tak severočeské šlechtě a Horní Lužici, že moc husitského vojska sahá až sem.

V březnu přešel do držení husitů Turnov, kde jednu část vlastnil Ota z Bergova a druhou Jindřich z Vartemberka, který navíc zastával úřad purkrabího hradeckého kraje. Důvodem k dobytí Turnova byla skutečnost, že zde byl dominikánský klášter, a toto město bylo katolickou oporou na severu Čech. Podnětem byl nejspíš i fakt, že Jindřich z Vartemberka jako hejtman a přívrženec katolické strany, činil Janu Žižkovi značné potíže.

Chvíli domnělého klidu na severu Čech překazilo tažení husitských vojsk roku 1426. Již 7. dubna byla pod vedením Jan Roháče poražena posádka z Lipého. To zapříčinilo svolání sjezdu do Žitavy, který se poté přesunul na hrad Lemberk, jenž měl v držení Jan z Ralska. V této chvíli se kromě Hynka z Dubé obrátil k Horní Lužici s prosbou o pomoc i Zikmund z Vartemberka na Děčíně,¹⁰⁷ jenž se snažil vytvořit katolickou koalici skládající se ze severočeských šlechticů. Z tohoto důvodu husitské vojsko roku 1423 při tažení na sever Čech zaútočilo i na jeho statky.¹⁰⁸ První útok na město Lipý se uskutečnil v první polovině května roku 1426. O této skutečnosti zpravuje Jan z Vartemberka ve svém listu Zhořelecké. Též v něm píše, že odrazil husitské vojsko u Ralska, a dále opět žádá Horní Lužici o pomoc.¹⁰⁹

Jan z Vartemberka byl významným a dlouhodobým spojencem Horní Lužice v boji proti husitům. Jeho statky byly několikrát přímo ohroženy husitskou agresí, avšak útoky byly Janem úspěšně odraženy a jeho statky prozatím uhájeny. Někdy kolem roku 1427 se ale pozvolna začal měnit vztah Jana Vartemberského k Horní Lužici i k husitům. Husitská strana měla být v červnu 1427 vystavena velkým útokům z katolické strany jak z Říše tak ze Slezska. Proto se rozhodla jednat jako první, a počátkem května již pochodovala husitská vojska pod vedením Prokopa Holého, Prokūpka a Velka Koudelníka z Březnice na Horní Lužici a Slezsko. Oddíly byly úspěšné, opět se dostaly až k Žitavě a pronikly i do Slezska. Po několika dnech se však husitská vojska stahovala zase zpátky do Čech. Koncem září byla Horní Lužice znovu ohrožena husitskou agresí. V této době, kdy byl Jan z Vartemberka ve velmi choulostivém postavení a v tíživé situaci, v níž sousedil s městem Lipé, které bylo v područí husitů, nadále se nevzpíral husitskému nátlaku a otevřel jim svůj hrad Vartemberk a sám se přidal na jejich stan. V dubnu

¹⁰⁷ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 53–56.

¹⁰⁸ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 84.

¹⁰⁹ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 60.

roku 1428 už byl Jan z Ralska aktivně zapojen do akcí husitských vojsk, když se účastnil tažení do Slezska.¹¹⁰

Příklon Jana z Ralska na husitskou stranu přineslo i velké změny v severních Čechách. Husitské posádky nyní byly přítomny na jeho některých hradech, což samozřejmě zvyšovalo neklid tamní šlechty, která se stále řadila ke katolíkům. Roku 1429 Jan z Ralska se stále aktivněji zapojoval do bojů proti Horní Lužici. Svědčí o tom zprávy, které kolovaly Horní Lužicí během září, v nichž Jan z Ralska a hejtman Kolůch měli v plánu spolu s vojskem vpadnout do města Reichenbachu, jež bylo nedaleko Zhořelce.¹¹¹

Rokem 1433 počíná začátek dlouhé války mezi Vartemberky a hornolužickými městy. Mezi hlavní důvody se řadí nepřiměřené potrestání Jana mladšího z Ralska, který byl synem Jana Chudoby z Ralska. Jan mladší slíbil hornolužickému fojtovi Těmovi z Koldic, že mu za úplatu pomůže k tomu, aby se zmocnil hradu Grabštejna, jež byl v této oblasti husitskou oporou. Když ovšem Těmovy posádky přitáhly k hradu, jejich pokus o dobytí Grabštejna se nezdařil a žitavské oddíly utrpěly značné ztráty. Za nastalé situace obvinili ze zrady Jana mladšího z Ralska, jehož poté zajmuli a bez dlouhých průtahů nechali v Žitavě usmýkat koňmi a rozčtvrtit. Tento brutální čin a postup, který byl veden proti Janovi mladšímu, vyvolal u ostatních členů rodu velkou nevoli vůči Horní Lužici, a ti se pak naplno pustili i s dalšími šlechtici, jež měli s Horní Lužicí konflikty, do otevřeného boje. Tento spor poté vyústil k nepokojům, které trvaly deset let.¹¹²

Konec husitských válek přinesl v severních Čechách významné proměny v majetku a državách. Vartemberkému rodu přinesly náboženské války značný přínos. Roku 1428 Vartemberkové odkoupili od Jindřicha Berky z Dubé Kamenici, a tím se stala celá tato oblast součástí děčínského panství. Naopak Vartemberkové trátili na Sobotecku a Turnovsku.¹¹³

Na počátku husitských válek byla severočeská šlechta na straně Zikmunda Lucemburského, a zastávala tedy katolický postoj. Posléze se však některé rody či jejich členové přiklonili na stranu husitství, přičemž Vartemberkové nebyli výjimkou. Významnou osobností severočeského panstva a rodu Vartemberků byl bezesporu Jan z Ralska, který dlouhou dobu

¹¹⁰ ANĐĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 61–67.

¹¹¹ Tamtéž, str. 70–71.

¹¹² Tamtéž, s. 82–83.

¹¹³ Tamtéž, s. 94.

setrval na straně Zikmunda Lucemburského. Jeho příklon k husitství znamenal narušení stability a loajality Zikmundových stoupců na severu Čech.¹¹⁴

Konflikt mezi hornolužickými městy a Vartemberky neutichl ani po husitských válkách, ba naopak. Vartemberkové podnikali nejčastěji nájezdy na Žitavu. Předním agresorem se stal Jindřich z Vartemberka, který se zároveň mstil i za smrt svého otce, který byl podezříván ze zrady proti králi Albrechtovi a roku 1438 zajat, načež byl uvězněn v Jindřichově Hradci, kde zemřel.

Na naléhání českých stavů byl 11. listopadu 1440 uzavřen mír mezi Vartemberky a Horní Lužicí. Úmluva ovšem neměla dlouhodobou platnost, a tak spory v pohraničí přetrvávaly i nadále. Další smíření bylo ujednáno 15. ledna 1441 v Děčíně mezi Jindřichem z Vartemberka a Šestiměstím. Avšak příměří, které mělo platnost do 24. dubna, taktéž příliš dlouho nevydrželo. Smír porušil Jindřich z Vartemberka již 18. ledna, když vypálil žitavské předměstí.¹¹⁵ Spory pokračovaly i nadále a v květnu roku 1444 vytáhlo proti vartemberskému rodu hornolužické vojsko a zpusťovalo jejich državy na Děčínsku a Českolipsku. Odpovědí na tyto události byl nový vartemberský vpád do Horní Lužice, který zapříčinil dohodu mezi hornolužickými městy a hejtmanem litoměřického landfrýdu Jakoubkem z Vřesovic, jejímž vyvrcholením bylo obléhání některých vartemberských hradů. S pomocí Pražanů mimo jiné dobyli a vypálili hrad Děčín i město. Při těchto událostech pravděpodobně našel svou smrt Jindřich z Vartemberka, čímž celé děčínské panství připadlo jeho bratrovi Janovi, který byl stoupencem Jiřího z Poděbrad, jenž ho roku 1459 jmenoval fojtem v Horní Lužici¹¹⁶, což bylo poněkud překvapivé rozhodnutí ze strany krále, neboť v této době neměli Vartemberkové příliš harmonické vztahy s hornolužickými městy.

Jan zemřel roku 1464 a zůstali po něm synové Zikmund a Kryštof, kteří si rozdělili rozsáhlé dominium, jež zahrnovalo Děčínsko s velkou částí Šluknovského výběžku a Českolipska.¹¹⁷ V roce 1490 byl Zikmund králem Vladislavem II. Jagellonským ustanoven jako nový hornolužický fojt. Jeví se přijatelným tvrzením, že vztahy mezi Vartemberky a Horní Lužicí se v průběhu druhé poloviny 15. století poněkud zklidnily, což by mohlo být podloženo skutečností, že jsem nenalezla žádné zmínky, jež by vedly k závěru, že se Horní Lužice stavěla

¹¹⁴ ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961, s. 97–98.

¹¹⁵ BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, diplomová práce ÚČD FF UK, Praha 2004, s. 111–112.

¹¹⁶ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 84.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 84.

negativně k ustanovení Zikmunda jako nového zemského fojta. K této tezi přispívá i fakt, že Zikmund z Vartemberka zastával úřad osmnáct let a na této pozici ho poté vystřídal jeho syn Kryštof.

4. Jan a Zikmund z Vartemberka v roli hornolužických fojtů

4.1 Jan z Vartemberka

Jan z Vartemberka, byl synem Zikmunda z Vartemberka († 1438), a sídlil na Děčíně. Jeho bratr Jindřich měl své sídlo na Lipém. Po kořistnickém způsobu života jeho otce Zikmunda a také staršího bratra Jindřicha se děčínské panství dostalo do těžké situace. Roku 1444 byla zahájena trestná výprava proti Vartemberkům kvůli narušování zemského míru. Po dobývání hradu Děčína bylo město velmi zpustošeno, a navíc bylo z moci panovníka rozděleno mezi dvě vrchnosti. Jedna část připadla bratrovi padlého Jindřicha, druhý díl pak připadl po Zikmundově manželce, Alešovi a Zdeňkovi ze Šternberka. Jan z Vartemberka tedy po starším bratrovi Jindřichovi zdědil díl Děčína a roku 1453 se mu podařilo šternberskou část odkoupit, a tím opět zcelit celé panství. Město poté zažívalo značné povznesení za dob Janových synů, Zikmunda (pozdější hornolužický fojt) a Kryštofa.¹¹⁸ Janovou první manželkou byla Kateřina z Donína, avšak matkou jeho synů byla jeho druhá manželka Kateřina z Kunštátu († 9.2. 1480), jež byla sestrou Jiřího z Poděbrad. Jan z Vartemberka byl Jiřího věrným stoupencem a spolu s ním roku 1448 obsazoval Prahu. Od krále Ladislava Pohrobka obdržel majestát na dědičné čišnictví. Králem Jiřím z Poděbrad byl Jan jmenován roku 1459 fojtem v Horní Lužici. Zemřel 19. listopadu 1464 a byl pohřben v Budyšíně.¹¹⁹

Po smrti Ladislava Pohrobka († 1457) byl českými stavy poprvé zvolen roku 1458 český král, jímž se stal kališník Jiří z Poděbrad. Tato skutečnost nebyla pochutí zejména katolickým vedlejším zemím Koruny české, které nejenže byly opomenuty z rozhodování o novém nástupci na trůn a nezúčastnily se tak volby, ale také nebyly nakloněny představě o husitském králi, a proto s uznáním nového panovníka poměrně dlouho otálely. Z tohoto důvodu nemohl král zatím v těchto zemích ustanovovat své zástupce. Proto byl nový zemský fojt pro Horní Lužici Jan z Vartemberka ustanoven do funkce téměř po roce od zvolení nového krále.

Rozhodnutí Jiřího z Poděbrad obsadit úřad zemského fojta v Horní Lužici Janem z Vartemberka bylo jistě výsledkem vzájemně dobrých vztahů, neboť Jan vystupoval jako

¹¹⁸ KOŠTÁL, Miloslav, *Město Děčín a jeho správa do 16. století*, in: *Z minulosti Děčínska I.*, Litoměřice 1966, s. 81.

¹¹⁹ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 437.

Jiřího stoupenec již mnohá léta předtím i přesto, že byl katolického vyznání, navíc měl za manželku jeho sestru Kateřinu. Při rozhodování o novém fojtovi nesporně přispěl i fakt, že panství Jana z Vartemberka se nacházelo v sousedství s Horní Lužicí. Z tohoto důvodu mohl často navštěvovat fojtské sídelní město Budyšín a zabývat se tak rozličnými záležitostmi přímo na místě, ale nebylo výjimkou, že hornolužické záležitosti řešil i ze svého rodinného sídla na Děčíně. V Janův prospěch pravděpodobně přispěla i skutečnost, že musel dobře ovládat německý jazyk.¹²⁰ Je pozoruhodné, že vybrání Jana z Vartemberka do úřadu hornolužického fojta, nezaznamenalo velký odpor ze strany Horní Lužice, neboť v této době nebyly vztahy mezi rodem Vartemberků a Horní Lužicí nijak příznivé, ať už vzhledem k husitským válkám nebo kvůli neadekvátnímu usmrcení Jana Ralského, které vyvolalo u celého vartemberského rodu velkou vlnu nevole vůči hornolužickým městům. I z tohoto hlediska je zajímavé, že se Jiří z Poděbrad pravděpodobně příliš neobával odporu Horní Lužice vůči novému zemskému fojtovi.

Úřad zemského fojta zastával Jan v letech 1459–1464.¹²¹ Agendu Jana z Vartemberka eviduje především *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris VI*. Pracovala jsem s písemnostmi, které jsou přístupné v Centru mediévistických studií.¹²² Velmi malé množství písemností se zachovalo v originálu v archivech hornolužických měst. Zaměřila jsem se na dvě z nich, Budyšín a Zhořelec. V prvním případě šlo o správní centrum celé země, ve druhém o město, které reprezentovalo svébytné, značně samostatné Zhořecko. Písemnosti budyšinského archivu jsou přístupné na monasteriu¹²³ a přehled listin uložený v radním archivu Zhořelce (Ratsarchiv Görlitz) jsem měla k dispozici díky laskavosti jeho ředitele pana Dr. Siegfrieda Hocha.

Prameny k osobnosti Jana z Vartemberka a jeho působení v úřadu zemského fojta v Horní Lužici jsou poměrně skoupé na informace. V budyšinském archivu jsou dohledatelné pouze dvě listiny, ve kterých Jan vystupuje. První písemnost se týká stížnosti Wenzela Teichnitze, kterou se zabývala rada města Budyšína, přičemž opis listiny byl poslán také hornolužickému

¹²⁰ Dosud nevydaná práce kolektivu autorů, jehož členkou je Lenka Bobková, které děkuji za poskytnutí její studie.

¹²¹ KNOTHE, Hermann, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877, s. 366, se domnívá, že Jan nastoupil do úřadu v roce 1459, na rozdíl od Jacoba Gottlieba Klossa, *Geschichte der Landvoigte in Oberlausitz unter der Königlich Böhmischem Regierung vom Jahre 1346 bis 1504*, 2. díl, Bibliotheka uniwersytecka we Wrocławiu, Akc 1948/351, s. 204, který klade jeho nástup do úřadu fojta do roku 1460.

¹²² Dostupné z: <http://cms.flu.cas.cz/cz/badatele/sources-on-line.html>

¹²³ Dostupné z: <https://icar-us.eu/cooperation/online-portals/monasterium-net/>

fojtovi Janovi z Vartemberka.¹²⁴ Druhá listina je vydána králem Jiřím z Poděbrad, v níž pověřuje velením Jana z Vartemberka při obléhání hradu Tolštejna.¹²⁵ Ve zhořeleckém archivu nejsou k nalezení žádné písemnosti, v nichž by Jan figuroval. O něco více informací poskytuje *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris VI.*, ve kterém je dohledatelných celkem dvacet písemností, ve kterých se Jan objevil. V nepatrné převaze jsou písemnosti, v nichž vystupuje Jan z Vartemberka jako vydavatel. V Janových písemnostech jako adresát jasně převažuje Zhořelec. Místo vydání není ve většině případů známo, ale pokud je uvedeno, bývá to převážně Budyšín.

Dominantními tématy jsou spory o prodej a vaření piva či neshody kvůli solnému trhu, především mezi Zhořelcem a ostatními městy nebo i šlechtici. Dále jsou zde písemnosti, ve kterých se řeší majetkoprávní vztahy, v nichž Jan zejména uděluje léna. Velký počet listin se vztahuje k osobě Albrechta Berky z Dubé na Tolštejně, který často vystupuje v opozici vůči Janovi z Vartemberka a králi Jiřímu z Poděbrad.

V roli zemského fojta činil Jan nejen rozhodnutí týkající se rozličných sporů, ale také se věnoval majetkoprávním záležitostem, například když v roce 1460 oblenil konvent minoritů lesem ležícím v blízkosti lesa špitálu sv. Ducha, který mu za spásu své duše věnoval Nikl Kobershayn usazený na budyšinském hradním lénu. Jako svědci v této listině jsou uvedeni významní pánové, a to pan Ulrich z Bíbrštejna, budyšinský hejtman Václav z Varnsdorfu a zhořelecký hejtman Marten Maxen. Na tuto listinu Jan přivěsil svou pečeť a 22. prosince 1460 ji vydal ve svém sídelním městě Budyšíně.¹²⁶

Další dokladem majetkoprávní činnosti Jana z Vartemberka je listina, prostřednictvím které dal v léno Barthelu Hirschbergovi panství Lissa, které koupil od bratrů z Gersdorffu na Tauchritzu. Toto panství Barthel Hirschberg od bratrů z Gersdorffu zakoupil již roku 1456, avšak oficiální potvrzení o nabytí statku přišlo až od Jana z Vartemberka v roce 1460, tedy čtyři roky po zakoupení. Tato písemnost je jednou z prvních, kterou Jan krátce po svém nástupu do funkce vydal.¹²⁷

Jan z Vartemberka musel ze své funkce řešit časté spory kvůli vaření a prodeji piva, a také problémy spojené s právem solnému trhu. Jan v této záležitosti mezi Zhořelcem a drobnou zemskou šlechtou z roku 1462 rozhodl tak, že ti krčmáři, kteří mají nástroje pro výrobu a vaření

¹²⁴ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0373, 1.1. 1460, s.l.

¹²⁵ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0394, 29.6. 1463, Praha.

¹²⁶ CDLS VI., s. 181.

¹²⁷ CDLS VI., s. 143.

piva jej mohou vařit i čepovat, ale nesmějí ho prodávat mimo svou ves. Pod hrozbou trestu se nesměl postavit nový pivovar ani kupovat nástroje potřebné k vaření piva. Dalšímu novému krčmáři nebylo povoleno vařit pivo, ani u jiného krčmáře neměl mít zastání a hledat pomocnou ruku. Podobná pravidla se vztahovala i na solný trh.¹²⁸

Často se v písemnostech objevuje Albrecht Berka z Dubé, pán na Tolštejně. Jeho postavení však není nijak příznivé, naopak je problémové a s jeho osobou jsou spojeny různé sporné záležitosti, do kterých zasahoval i král Jiří z Poděbrad. Politika Jiřího z Poděbrad, která měla za cíl posílení jeho královské moci a upevnění Českého království, přiměla Albrechta Berku z Dubé k tomu, že se přidal na stranu králových odpůrců.

Proti králi velmi aktivně vystupoval a organizoval loupeživé nájezdy. Za své činy byl poté předvolán do Prahy před dvorský soud. Albrecht se však nedostavil,¹²⁹ a proto Jiří z Poděbrad požádal 26. června roku 1463 starostu a zastupitelstvo města Budyšína o vyslání ozbrojených jednotek za účelem obléhání hradu Tolštejn pod velením Jana z Vartemberka, hornolužického fojta, jelikož Albrecht Berka z Dubé porušil svou přísahu a slib. Hrad byl proto na 14 dní uzavřen, dokud nedorazil král se svými jednotkami a následovníky.¹³⁰

Hornolužické posádky úspěšně dobyly Tolštejn, avšak Albrechta Berku z Dubé se nepodařilo zajmout, neboť stihl včas utéct do Vratislavy, kde se snažil nalézt zastání u papežského legáta, ale jeho snahy nebyly úspěšné, jelikož proti jeho nepravdivým výrokům vystoupil Jan z Vartemberka.¹³¹

Necelý měsíc po této události dne 13. července 1463, zpravuje Jan z Vartemberka many města Budyšína o přestupcích, kterých se Albrecht Berka na Tolštejně dopustil, přičemž jeho osobu Jan z Vartemberka líčí velmi negativně. Vyjadřuje se o jeho porušení přísahy a slibů, a také zmiňuje jeho agresivní chování.¹³²

Téměř po roce byl Albrecht Berka z Dubé dvorským sněmem konaným 12. června 1464 v Praze v nepřítomnosti odsouzen k odnětí všech statků. Hrad Tolštejn a některé další statky získal Jan z Vartemberka, který ale ještě téhož roku zemřel. Tolštejn po něm zdědil jeho syn Kryštof, jenž

¹²⁸ CDLS VI., s. 261–262.

¹²⁹ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984. s. 471.

¹³⁰ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0394, 29.6. 1463, Praha; CDLS VI., s. 331.

¹³¹ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984. s. 471.

¹³² CDLS VI., s. 332.

nakonec musel pro své zadlužení kvůli neustálému válčení především s Albrechtem Berkou z Dubé, hrad Tolštejn roku 1471 prodat saským knížatům.¹³³

Vztahy mezi Janem z Vartemberka a Albrechtem Berkou z Dubé oplývaly mnohými sváry, které byly v průběhu let několikrát urovnávány. Rozhodnutí mezi Janem a Albrechtem Berkou, které se týkalo déle trvajících sporů, vydali 3. ledna roku 1461 zhořelecí soudci a šéfové. Jako přední smířčí postavy v této kauze vystupují Nikl z Gersdorffu a Nikoles Berka. Dále si po dohodě s Janem z Vartemberka a Albrechtem Berkou z Dubé vybrali k sobě další čtyři pány z Čech, kteří měli spolu s nimi daný spor dovést k řešení.¹³⁴

Ačkoli Janovo působení v úřadu fojta nebylo příliš dlouhé a pramenná základna je poněkud skromná, bylo možné na základě písemných materiálů nastínit jakými záležitostmi se zabýval a v jakých situacích figuroval.

4.2 Zikmund z Vartemberka

V Českém království Zikmund zastával úřad nejvyššího číšníka, který držel rod Vartemberků od roku 1337 dědičně.¹³⁵ Zikmund byl synem někdejšího zemského fojta, Jana z Vartemberka, který zastával tento úřad v letech 1459–1464.¹³⁶ Se svým bratrem Kryštofem se Zikmund v 70. letech 15. století rozdělil o rodinná panství, přičemž Kryštof získal Tolštejn, Ralsko a Rybnov, Zikmundovi připadl Děčín, Vrabinec, Kamenice, Ostrý a Žandov.¹³⁷ Zikmund se ujal správy děčínského panství v roce 1478 a v nadcházejících letech podporoval rozvoj města. Měšťanům potvrdil jejich privilegia z let 1407 a 1412 a jeho přičiněním udělil Vladislav Jagellonský děčínským měšťanům dvě privilegia z let 1480 a 1509 na výroční trh v rozsahu jednoho týdne.¹³⁸ V průběhu 70. let 15. století byl Zikmund spolu se svým bratrem Kryštofem ve sporu se svými bratranci a jejich otcem, který hanil památku zesnulého Jana z Vartemberka,

¹³³ ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 471.

¹³⁴ CDLS VI., s. 199.

¹³⁵ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 435.

¹³⁶ KNOTHE, Hermann, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877, s. 366.

¹³⁷ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 438.

¹³⁸ KOŠTÁL, Miloslav, *Město Děčín a jeho správa do 16. století*, in: *Z minulosti Děčínska I.*, Litoměřice 1966, s. 81.

otce Zikmunda a Kryštofa.¹³⁹ Zikmundovou první manželkou byla Eliška z Kunštátu († 1501), se kterou měl syny Jana, Václava, Jindřicha, Kryštofa (pozdější zemský fojt v Horní Lužici) a Prokopa. Druhou manželkou mu byla od roku 1503 Hedvika, kněžna Zaháňská. Zikmund z Vartemberka zemřel 20. prosince 1518 a byl pohřben v Děčíně.¹⁴⁰

Po smrti Matyáše Korvína († 1490) přešla Horní a Dolní Lužice opět pod správu jednoho českého krále, kterým se stal Vladislav II. Jagellonský. Jedním z jeho úkolů bylo i obsazení úřadu zemského fojta v Horní Lužici. Při nástupu nového panovníka to bylo obvyklé, tentokrát ještě navíc přicházela iniciativa z řad hornolužických stavů, které se chtěly rychle zbavit Jiřího ze Steinu, v zemi neoblíbeného exponenta krále Matyáše, a žádaly dosazení někoho z řad české šlechty.¹⁴¹ Král Vladislav vyslyšel jejich prosby a 8. listopadu 1490 v Prešburku (v Bratislavě) ustanovil novým zemským fojtem Zikmunda z Vartemberka.¹⁴² Stojí za povšimnutí, stejně jako u Zikmundova otce Jana, že Horní Lužice byla v souladu s královým rozhodnutím navzdory skutečnosti, že rod Vartemberků neměl s Horní Lužicí v průběhu 15. století příliš přátelské vztahy.

Úřad hornolužického zemského fojta zastával Zikmund dvakrát, v letech 1490–1504¹⁴³ a 1507–1511. Písemnosti Zikmunda z Vartemberka evidují různé edice týkající se Horní Lužice a jejích měst a poměrně velké množství se jich zachovalo v originálu v archivech hornolužických měst. Stejně jako u Jana, i zde jsem se zaměřila na Budyšín a Zhořelec a pracovala jsem s písemnostmi, které jsou přístupné na monasteriu a s přehledem listin uložených v radním archivu Zhořelce.

V budyšinském archivu je dohledatelných celkem 42 písemností, které Zikmund vydal. Největší zastoupení mají ověřené opisy listin. Místa vydání bývají Budyšín a Děčín, přičemž první z nich je četnější, avšak časté vydávání písemností z jiných míst, než jen z fojtského sídelního města dokládá skutečnost, že měl Zikmund vzhledem ke svému postavení u královského dvora i jiné povinnosti, které mu neumožňovaly setrvat delší dobu v Horní

¹³⁹ PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český IV.*, Praha 1846, s. 308, 316.

¹⁴⁰ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 438.

¹⁴¹ KNOTHE, Hermann, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877, s. 310.

¹⁴² AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0604, 8.11. 1490, Prešburk, o uvedení Zikmunda z Vartemberka do úřadu také KÄUFFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte III.*, str. 8.

¹⁴³ KLOSS, Jacob, Gottlieb, *Geschichte der Landvoigte in Oberlausitz unter der Königlich Böhmischem Regierung vom Jahre 1346 bis 1504*, 2. díl, Bibliotheka uniwersytecka we Wrocławiu, Akc 1948/351, s. 330.

Lužici. Co se týká písemností ze strany krále adresovaných především Zikmundovi, tak těch lze nalézt v budyšínském archivu celkem 38, z nichž dominantní postavení mají nařízení (mandáty) a oznámení (missivy). Nejplodnějším obdobím pro písemný materiál je rok 1499, ve kterém se řeší záležitosti spojené s Kašparem z Rechenbergu a rok 1507, kdy je stěžejním problémem řešení sporu o solný trh mezi městy Budyšín a Kamenz. Součástí Zikmundovy agendy tvoří také písemnosti, jimiž oznamuje a uvádí v život různá ustanovení Vladislava II.

Ve zhořeleckém archivu jsem našla 52 písemností spojených s osobou Zikmunda z Vartemberka. Nutno podotknout, že se některé písemnosti v archivu opakují, pouze s tím rozdílem, že mají jiné evidenční číslo. Pokud bych měla toto číslo odečíst, nalezených písemností by bylo 45, což znamená, že počet ve zhořeleckém a budyšínském archivu by byl téměř stejný. Naprostá většina písemností z archivu ve Zhořelci jsou ověřené opisy listin předešlých panovníků.

Roku 1491, tedy rok po nastoupení do úřadu zemského fojta, ověřil Zikmund 10 listin, což jasně vyjadřuje snahu měst i jeho navrátit se do časů před husitskými válkami a opět přilnout k obnovené České koruně. Mezi písemnostmi je opis listiny Karla IV. ze 14. září 1347 z Prahy, kde nařizuje měšťanům Zhořelce, aby byli poslušní radním a šéfům.¹⁴⁴ Pak je tu opis listiny Zikmunda Lucemburského ze dne 17. ledna 1420 z Břeclavi, ve které městu Zhořelci obnovuje a potvrzuje jeho svobody, práva, soudy, listiny, zemské slavnosti a dobré obyčeje.¹⁴⁵ Dále je zde také opis listiny Ladislava Pohrobka datované 12. dubna 1457 v Budapešti¹⁴⁶, pak také 2 opisy listin Jiřího z Poděbrad, přičemž jedna je z 2. června 1461 z Prahy a Jiří z Poděbrad v ní potvrzuje privilegia zhořeleckých¹⁴⁷, a poté druhá z 18. října 1462 taktéž z Prahy, ve které Jiří z Poděbrad učinil rozhodnutí ve vícero záležitostech mezi městem Zhořelcem a lenní šlechtou zhořeleckého vévodství.¹⁴⁸ V tomto roce jsou nejvíce zastoupená ověření opisů listin Matyáše Korvína, kterých je 5, konkrétně je to opis z 16. října 1471 z Brna, ve kterém Matyáš potvrzuje zhořeleckým jejich privilegia,¹⁴⁹ poté opis ze dne 23. září 1474 z Prahy, kde Matyáš potvrzuje

¹⁴⁴ RAG, Urkunden, sign. 51/33, 14.9. 1347, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁴⁵ RAG, Urkunden, sign. 231/182, 17.1. 1420, Břeclav, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁴⁶ RAG, Urkunden, sign. 363/285, 12.4. 1457, Budapešť, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁴⁷ RAG, Urkunden, sign. 377/295, 2.6. 1461, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁴⁸ RAG, Urkunden, sign. 384/299, 18.10. 1462, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁴⁹ RAG, Urkunden, sign. 423/328, 16.4. 1471, Brno, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

a uznává listinu markraběte Hermanna z Brandenburgu,¹⁵⁰ dále je zde opis z 12. října 1474 z Břeclavi, v němž Matyáš dovoluje Zhořelci rozhodovat o poskytnutí glejtu osobám, které jsou ve městě.¹⁵¹ Pak je tu další z 10. září 1486 z Jihlavy, ve kterém Matyáš umožňuje radě města Zhořelce obsadit místo rektora ve farním kostele.¹⁵² Poslední opis je datován 11. prosince 1489 v Budíně, ve kterém vyjádřil své rozhodnutí týkající se sporů o pivo, v nichž vystupovala Žitava spolu s Lubání a Kamencem proti Zhořelci.¹⁵³

Další dva opisy jsem dohledala v roce 1492, jeden z nich je opis listiny Ladislava Pohrobka z 27. prosince 1454 z Břeclavi, ve kterém Ladislav povoluje zhořeleckým vyplácet 160 kop grošů ročně.¹⁵⁴ Druhý se týká ověření 11 písemností Matyáše Korvína, bohužel bez datace. V těchto listinách Matyáš uděluje Zhořelci mnohá privilegia.¹⁵⁵

Další hojné a zároveň poslední ověřování listin bylo v roce 1497. Zikmund z Vartemberka ověřil opis listiny Jana Lucemburského z 23. května 1345 z Budyšína, ve které Jan odměňuje město Zhořelec vesnicí Großbieszitz, která mu byla prodána Ramfoldem z Gersdorffu a jeho zeťem Ybanusem.¹⁵⁶ Dále tu jsou k nalezení dva opisy listin Karla IV., přičemž první je z 17. března 1348 z Prahy a Karel IV. v něm rozhodl ve sporu o nejvyšší soudní pravomoci v Regersdorfu mezi radou města Zhořelce a soudcem.¹⁵⁷ Druhá listina je ze dne 11. května 1356 taktéž z Prahy, v ní Karel IV. přivtěluje město Zhořelec i s jeho obvodem k zemím Koruny české a zároveň potvrzuje jejich práva a privilegia. Tato listina byla opatřena i zlatou bulou.¹⁵⁸ Další opis není z panovnického prostředí, nýbrž se jedná o opis listiny Johana, markraběte Brandenburského a Lužického a vévody Zhořeleckého z 2. února 1289 ze Zhořelce, který v této listině půjčuje peníze radním a obci Zhořelci.¹⁵⁹ Roku 1497 Zikmund opět potvrzuje listinu Ladislava Pohrobka ze dne 27. prosince 1454 z Břeclavi. Dále jsou v tomto roce k nalezení

¹⁵⁰ RAG, Urkunden, sign. 439/341, 23.9. 1474, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁵¹ RAG, Urkunden, sign. 444/344, 12.10. 1474, Břeclav, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁵² RAG, Urkunden, sign. 483/377, 10.9. 1486, Jihlava, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁵³ RAG, Urkunden, sign. 497/388, 11.12. 1489, Budín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1491, s.l.

¹⁵⁴ RAG, Urkunden, sign. 355/279, 27.12. 1454, Břeclav, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1492, s.l.

¹⁵⁵ RAG, Urkunden, sign. 520/408, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: 1.7. 1492, s.l.

¹⁵⁶ RAG, Urkunden, sign. 8/6, 23.5. 1345, Budyšín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, s.l.

¹⁵⁷ RAG, Urkunden, sign. 52/34, 17.3. 1348, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, s.l.

¹⁵⁸ RAG, Urkunden, sign. 64/43, 11.5. 1356, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, s.l.

¹⁵⁹ RAG, Urkunden, sign. 136/97, 2.2. 1389, Zhořelec, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, s.l.

opisy listin Matyáše Korvína z 29. března 1482 z Budína. Zde Matyáš nařizuje Jiřímu ze Steinu, nejvyššímu královskému soudci ve zhořelecké vikpildě, aby chránil privilegia zhořeleckých.¹⁶⁰ Dále pak ze dne 28. června 1483 též z Budína, kde Matyáš zplnomocňuje Jiřího ze Steinu, fojta v Dolní a Horní Lužici, v určitých královských pravomocech.¹⁶¹ Pak už tento rok poskytuje jen tři opisy od Vladislava Jagellonského. První a zároveň i druhý, který je totožný a liší se pouze evidenčním číslem je ze dne 15. listopadu 1492 z Budína a obsahuje potvrzení práv a privilegií města Zhořelce.¹⁶² Třetí opis je stejného data i místa a Vladislav v něm vyžaduje od zhořeleckých radních, aby byli na pozoru a chránili před napadeními a pohrdáním nejvyšší soud.¹⁶³

Zikmund dále ověřil písemnost Jiřího z Poděbrad ze dne 19. září 1461 z Prahy, ve kterém Jiří z Poděbrad povoluje, aby bylo zhořeleckým vyplaceno 320 kop grošů.¹⁶⁴ Dále je zde ještě jeden opis Vladislava Jagellonského z 13. prosince 1503 z Budína, ve kterém Vladislav obnovuje privilegium, podle kterého mohou obchodníci procházet trasou ze Zhořelce do Lorenzdorfu (Wawrzyńcowice), Šprotavy (Sprottau/Szprotawa) a Hlohova (Großglogau/Głogów) bez placení cel.¹⁶⁵ U těchto dvou posledních písemností není uveden rok Zikmundova ověření.

Rok 1491 a 1497 jsou počtem konfirmovaných listin shodné, v obou případech jsem jich ve zhořeleckém archivu našla deset. Z celkového počtu písemností Zikmund potvrdil nejvíce listin Matyáše Korvína, kterých bylo osm.

Po smrti Matyáše Korvína nebyla pro Vladislava II. důležitá pouze otázka vedlejších zemí Koruny české, nýbrž i obrana a uhájení uherské koruny. Z tohoto důvodu král ani rok po tom, co se stal oficiálním panovníkem v Horní Lužici tuto součást Českého království nenavštívil, byť to sliboval. Tato skutečnost dala prostor k rozličným sporům v hornolužickém prostředí. Proto také poslal král Vladislav zemskému fojtovi a vrchnímu zemskému soudci Zikmundovi z Vartemberka nařízení, ve kterém mu sděloval, že by byl ochotný ještě v tomto roce buď

¹⁶⁰ RAG, Urkunden, sign. 472/368, 29.3. 1482, Budín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, s.l.

¹⁶¹ RAG, Urkunden, sign. 476/371, 28.6. 1483, Budín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, s.l.

¹⁶² RAG, Urkunden, sign. 519/408, 15.11. 1492, Budín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, Budyšín.

¹⁶³ RAG, Urkunden, sign. 527/411, 15.11. 1492, Budín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d. 1497, Budyšín.

¹⁶⁴ RAG, Urkunden, sign. 379/296, 19.9. 1461, Praha, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d., s.l.

¹⁶⁵ RAG, Urkunden, sign. 726/566, 13.12. 1503, Budín, ověřeno Zikmundem z Vartemberka: s.d., s.l.

v Brně nebo v Olomouci uskutečnit všeobecný zemský sněm, na kterém by se projednaly záležitosti, jež provází tyto neklidné časy. Toto nařízení je datováno 29. listopadu 1490, a král v něm poroučí Zikmundovi, aby vypsál zemské shromáždění a zároveň dal na vědomí svou vůli i zemským stavům, které měly na tento sněm poslat své vyslance. Král také žádal, aby mu pak zvláště Šestiměstí a stavy vzdaly v Praze hold, a on jim na oplátku mohl potvrdit jejich privilegia, a dále na jejich přání vidimovat a zpečetit listiny, které dříve nekonfirmoval a bylo mu to vytýkáno. Král dále informuje také o tom, že hodlá snížit daň.¹⁶⁶

Tento již výše zmíněný sněm se měl uskutečnit po Vánocích. Spolu s tímto nařízením vydal král i ustanovení, která Zikmunda opravňovala vydávat listiny, svobody a privilegia.¹⁶⁷ Král Zikmundovi poslal ještě jednu listinu ze dne 15. prosince 1490, týkající se plánovaného zemského sněmu, ve které oznamuje blížící se datum konání tohoto sněmu za tím účelem, aby tam Zikmund mohl poslat zplnomocněné hornolužické zástupce. Sněm se měl nakonec uspořádat brzy po Novém roce v Markrabství moravském, a to tedy buď v Brně nebo v Olomouci, přičemž o přesném místě konání měl Zikmunda ještě informovat.¹⁶⁸

Dalším významným počinem, je Zikmundem vydaná listina v jeho sídelním městě Budyšíně z 21. prosince 1490, ve které potvrzuje zemským stavům, jež ho přijaly za zemského fojta a přísahaly mu poslušnost, jejich práva a privilegia a zároveň se zavazuje, že bude zachovávat staré zvyklosti.¹⁶⁹ Jednalo se o velmi důležitý rituál při nástupu nového fojta do úřadu. Po složení slibu byl fojt přijat v Budyšíně a poté ve Zhořelci. Vztahy mezi Zikmundem a hornolužickými zemskými stavy ale nebyly vždy harmonické. Později si všechna města Šestiměstí na Zikmunda stěžovala, že nedbá starých zvyklostí a často do úřadů jmenuje cizince, kteří neznají zvyky země.¹⁷⁰ V listině datované z 25. října 1501 Vladislav nařizuje Zikmundovi, aby v případě řešení sporů mezi hornolužickými městy a drobnou zemskou šlechtou respektoval stará práva a privilegia, a k řešení těchto záležitostí nepřijímal jako spolupracovníky cizince, nýbrž osoby těchto zvyklostí znalých.¹⁷¹

Po dlouhém naléhání nejen Českého království, ale i vedlejších zemí, přijel král Vladislav 27. února 1497 konečně do Prahy. Doprovázelo ho mnoho urozených pánů z Uherska a také tři

¹⁶⁶ KÄUFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte* III., 1804, s. 8–10, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=16> [cit. 6.8. 2020]

¹⁶⁷ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0605, 20.11. 1490, Prešburk.

¹⁶⁸ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0606, 15.12. 1490, Trnava.

¹⁶⁹ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0607, 21.12. 1490, Budyšín.

¹⁷⁰ KNOTHE, Hermann, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877, s. 366–367.

¹⁷¹ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0792, 25.10. 1501, Budín.

uherští biskupové. Z Vladislavovi přítomnosti v Českém království měl lid nesmírnou radost. Králova přítomnost v království měla samozřejmě vliv i na Horní Lužici, jelikož se král mohl přímo věnovat záležitostem, které se jí týkaly. V jeho zorném poli se nacházel klášter Marienthal, kterému dal k dispozici veškerou rentu. Vladislavův zvýšený zájem o Marienthal, značí skutečnost, že to byl zeměpanský klášter založený Václavem I. a jeho manželkou. Toto rozhodnutí prostřednictvím dopisu zaslal klášteru na svátek Božího těla Zikmund z Vartemberka.¹⁷² Král nadále řešil i spor mezi rytířstvem spolu s klášterem Mariensternem proti Zhořelci, kde jáblkem sváru byla královská privilegia. Tuto situaci byl samozřejmě nucen řešit i zemský fojt, který se prostřednictvím diplomatických dopisů pokoušel situaci uklidnit.¹⁷³

Dalším důležitým bodem bylo vyřešit spor mezi Zhořelcem a Žitavou, jejichž dlouholetý konflikt tkvěl v užívání práv vaření a prodeje piva. Zhořelec prodával své pivo i nad rámec své vikpildy, což samozřejmě pobuřovalo Žitavu, které tak zasahoval do její sféry vlivu. Zhořelec toto výsadní právo uplatňoval na základě privilegia Karla IV. z roku 1367. Roku 1489 spor přiostrčil a Žitavští vnikli do dvou vsí ve zhořelecké vikpildě, kde našli sudy se zhořeleckým pivem a rozsekali je. Spor se dostal až do Budína před krále Matyáše, ten však při nijak nevyřešil, když znovu omezil zhořelecký monopol. V květnu 1491 následoval další útok, tentokrát však ze strany Zhořelce. Zhořelečtí přepadli vozy s žitavským pivem a vylili ho na zem.¹⁷⁴ Z tohoto důvodu vyhlásili žitavští otevřený konflikt proti Zhořelci a mimo jiné zarazili dovoz piva do Heidersdorfu a Wendischotzigu.¹⁷⁵ Boje mezi znesvářenými stranami se stupňovaly. Do této situace významně zasáhl zemský fojt, když na počátku června 1491 vydal rozsudek, v němž odsoudil škody způsobené oběma stranami a pod pokutou pak nadále zakazoval jakákoli přepadávání. Podle rozhodnutí krále byla Žitava nucena uhradit ztráty, které díky ní utrpěl Zhořelec.

Do sporu se Zhořelec nedostal pouze s Žitavou, ale zejména také s kláštery Marienthal a Marienstern, s nimiž se přel ohledně pravomocí, které tyto kláštery držely nad jejich poddanými žijícími ve zhořelecké vikpildě, a také se šlechtou, která zde byla usazena.¹⁷⁶ Ovšem ještě

¹⁷² KÄUFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte* III., 1804, s. 16, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=24> [cit. 6.8. 2020]

¹⁷³ KÄUFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte* III., 1804, s. 16–18, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=24> [cit. 6.8. 2020]

¹⁷⁴ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha, 2008, s. 83.

¹⁷⁵ KÄUFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte* III., 1804, s. 21, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=29> [cit. 6.8. 2020]

¹⁷⁶ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha, 2008, s. 83–85.

předtím, než král dorazil do Prahy a mohl se tak situaci naplno věnovat, museli tuto událost oznámit budyšínskému hejtmanovi, neboť zemský fojt nebyl zrovna v zemi přítomen. Poté co se Zikmund vrátil zpátky do Budyšína, oznámil Zhořeleckým, že již nařídil Žitavským, aby se dostavili do Budyšína a zároveň je vyzval, aby v dané situaci zachovali klid. Tento spor trval tedy do té doby, než se v Praze objevil král. Zhořelec a Žitava byly vyzvány, aby jejich vyslanci přijeli do Prahy a navštívili krále, který měl brzy přijet. V této sporné záležitosti vystupovala Žitava jako žalobce a Zhořelec jako strana obžalovaná, přičemž byl navíc obviněn i ze zvýšení cla.¹⁷⁷ Při rozhodování v této záležitosti Vladislav II. respektoval výrok Matyáše Korvína a ve věci rozhodl tak, že se jeden a půl míle od Zhořelce nesmí prodávat jiné než zhořelecké pivo, a že clo zůstane i nadále stejné jako za dob Matyáše Korvína. Dále král nařídil Zikmundovi, že pokud nastanou ještě nějaké další rozepře ohledně prodeje a vaření piva, má se pokusit vyřešit situaci sám, avšak pokud nebude schopen tuto záležitost vyřešit, pak ji předá pánům do Prahy.¹⁷⁸

Dne 7. června 1497 je pak datováno královo rozhodnutí, jež se týká soudních pravomocí ve zhořelecké vikpildě. V tomto ustanovení vymezil král Vladislav II. vrchnímu soudu ve Zhořelci svrchované právo nad šesti nejtěžšími delikty, které porušují zemský mír. Toto ustanovení vyvolalo další pobouření, kdy byl nespokojen zemský fojt i ostatní města. Největší odpor vyvolávaly zejména rozsudky, jež byly ukvapeně vyneseny a provedeny.¹⁷⁹

Jak vyplývá z diplomatického materiálu, po celá devadesátá léta se řeší záležitosti související s Kašparem z Rechenbergu, přičemž četnost písemností stoupá v roce 1499.

Po čtrnácti letech zastávání úřadu zemského fojta, byl Zikmund z Vartemberka odvolán, a nahrazen Zikmundem, bratrem krále Vladislava.¹⁸⁰ V listopadu 1504 obdržel Zikmund od krále nečekaný příkaz, aby na 25. listopad vyhlásil mimořádný zemský sněm. Při té příležitosti se objevili i vládní komisaři, kteří doprovázeli Zikmunda, vévodu Opavského a Hlohovského,

¹⁷⁷ KÄUFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte* III., 1804, s. 21–22, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=29> [cit. 6.8. 2020]

¹⁷⁸ KÄUFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte* III., 1804, s. 21–23.

¹⁷⁹ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha, 2008, s. 84.

¹⁸⁰ CARPZOV, Johann Benedict, *Neueröffneter Ehren-Tempel merckwürdiger Antiquitäten des Marggraffthums Ober-Lausitz* I, Leipzig – Budissin 1719, s. 51, dostupné z:

https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11196703_00075.html [cit. 5.8. 2020], o předání fojtského úřadu Zikmundovi Jagellonskému také GROSSER, Samuel, *Lausitzische Merkwürdigkeiten*, Leipzig – Budissin 1714, s. 162–163, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10938295/bsb:BV001426345?page=194> [cit. 11.8. 2020]

který byl zároveň fojtem v Dolní Lužici a vrchním hejtmanem v Horním a Dolním Slezsku,¹⁸¹ a uvedli ho do úřadu fojta.¹⁸² Zikmund z Vartemberka oznamuje v listině vydané téhož dne hornolužickým stavům, že mu král Vladislav poručil, aby úřad zemského fojta a sídelní hrad Ortenburg přenechal Zikmundovi, synovi polského krále Kazimíra. Dohledem nad touto záležitostí pověřil Vladislav budyšínského hejtmana Albrechta ze Schreibersdorfu.¹⁸³ Poddaní a města nebyli zprávou o převzetí úřadu Zikmundem příliš nadšeni.¹⁸⁴ Ustanovení Zikmunda novým zemským fojtem bylo zásadní změnou politiky Vladislava II. vůči Lužicím. Ze strany těchto zemí to bylo chápáno jako porušení od krále garantovaných privilegií. Horní Lužice zaujala přímou opozici vůči Zikmundovi Jagellonskému a snažila se, byť marně, zabránit jeho jmenování.¹⁸⁵ Zikmund, který byl poučen počátečním nesouzněním, spravoval Lužice prostřednictvím zástupců z řad místní nobility.¹⁸⁶ Zikmundovým cílem nikdy nebyla správa Slezska a Lužic, ale příslušné tituly mu byly pouze prostředkem a nástrojem, jak veřejně prezentovat svou moc a status člena jagellonské dynastie. Jeho dlouhodobé touhy se upínaly k wawelské rezidenci polských králů a k litevskému velkoknížecímu stolci.¹⁸⁷ Jeho touha po polském trůnu se naplnila roku 1507.

Po nedlouhém působení Zikmunda Jagellonského v úřadu zemského fojta (1504–1507), král Vladislav oznamuje v listině datované 21. února 1507 v Budíně pánům, prelátům, rytířstvu, manům a městům Horní Lužice, že odvolává svého bratra Zikmunda z úřadu zemského fojta a místo něj ustanovuje Zikmunda z Vartemberka.¹⁸⁸ Dne 19. března 1507 vydává Zikmund v Budyšíně listinu, adresovanou hornolužickým, že na příkaz krále Vladislava II. byl jmenován zemským fojtem a slavnostně slibuje, že bude zachovávat jejich práva a privilegia.¹⁸⁹

Král Vladislav poté zopakoval příslib, že ani on, ani jeho následovníci nejmenují hornolužickým fojtem nikoho jiného než Čecha s vyloučením příslušníků všech jiných národů

¹⁸¹ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha, 2008, s. 85.

¹⁸² KNOTHE, Hermann, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877, s. 367.

¹⁸³ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0834, 25.11. 1504, s.l.

¹⁸⁴ KNOTHE, Hermann, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877, s. 367.

¹⁸⁵ NOWOGRODZKI Stanisław, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499-1506)*, Oświęcim, 2015, s. 105.

¹⁸⁶ KOZÁK, Petr, *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic z let (1493) 1500–1507*, Praha, 2014, s. 13.

¹⁸⁷ KOZÁK, Petr, *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic z let (1493) 1500–1507*, Praha, 2014, s. 14.

¹⁸⁸ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0917, 21.2. 1507, Budapešť.

¹⁸⁹ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0920, 19.3. 1507, Budyšín.

a jazyků.¹⁹⁰ Stejného roku se Zikmund z Vartemberka stal také hejtmanem ve vévodství Opavském a Hlohovském.¹⁹¹ Zikmund Jagellonský byl v této době již polským králem, tudíž Opavské a Hlohovské vévodství už nespádalo pod jeho správu a ocitlo se zpět pod nadvládou českého krále. Na sněmu slezských knížat a stavů ve Vratislavi, oznámil 7. března 1507 Zikmundův vyslanec Jan Köckritz, rezignaci svého pána na úřad vrchního hejtmana v Slezsku a v Horní Lužici, přičemž v Horní Lužici se svěřené hodnosti vzdal dokonce ještě o něco dříve.¹⁹²

Po zbytek roku 1507 se v Horní Lužici řešil zejména spor mezi městy Kamenz a Budyšín, týkající se solného trhu. V listině z 13. července Vladislav instruuje Zikmunda z Vartemberka o tom, že má s nejvyšším kancléřem českého království Albrechtem z Kolowrat na Liebsteinu ustanovit soudní den pro vyřešení sporu.¹⁹³ Počátkem srpna Vladislav informuje Zikmunda o tom, že Albrechta z Kolowrat potřebuje v jiné záležitosti, a proto má Zikmund za povinnost sjednat sám smír mezi městy Kamenz a Budyšín ve sporu o solný trh.¹⁹⁴ Tentýž den, tedy 1. srpna, Vladislav dále oznamuje Zikmundovi, že k soudnímu procesu mezi rozhádanými stranami dojde 2. září, nakonec i za účasti Albrechta z Kolowrat.¹⁹⁵ Albrecht z Kolowrat píše v listině z 18. srpna Zikmundovi a žádá ho, aby zástupce měst Budyšina a Kamenze pozval na čtvrtek 2. září do Budyšina, aby se vyřešily sporné záležitosti.¹⁹⁶ Zikmund tak učiní listinou vydanou o tři dny později v Děčíně.¹⁹⁷ V písemných pramenech budyšínského archivu se neobjevuje žádná další zmínka o řešení této záležitosti.

Mezi lety 1508–1510 nejsou v budyšínském archivu písemnosti, které by poskytovaly ucelený obraz týkající se konkrétních záležitostí.

Širší náhled umožňují až listiny z roku 1511, spojené s ukončením Zikmundova působení v úřadu. Jeho nástupcem se měl stát jeho syn Kryštof. V nařízení ze dne 13. února Zikmund instruuje posly Šestiměstí, ať na něj počkají v Břeclavi do 24. února, nebude-li mít nějaká omezení. Pokud by taková situace nastala, pošle za sebe svého syna Kryštofa.¹⁹⁸ Z této

¹⁹⁰ BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 85.

¹⁹¹ Ottův slovník naučný, 26, Praha, 1907, s. 438.

¹⁹² KOZÁK, Petr, *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic z let (1493) 1500–1507*, Praha, 2014, s. 15.

¹⁹³ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0929, 13.7. 1507, Budapešť.

¹⁹⁴ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0938, 1.8. 1507, s.l.

¹⁹⁵ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0935, 1.8. 1507, s.l.

¹⁹⁶ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0933, 18.8. 1507, Krupka.

¹⁹⁷ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 0936, 21.8. 1507, Děčín.

¹⁹⁸ AV Bautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 1019, 13.2. 1511, Budyšín.

skutečnosti vyplývá, že se s Kryštofem jako novým fojtem již počítalo. Netrvalo dlouho a Zikmund na jaře roku 1511 opouští úřad zemského fojta, čemuž ještě téhož roku předcházelo prodání starodávného rodinného panství Děčína Mikuláši Trčkovi z Lípy a Lichtenburka.¹⁹⁹ Prodal také Kamenici, Benešov a Ostrý a místo toho si koupil čtvrt' zámku a města Lipého. Důvodem k prodeji nejen děčínského panství bylo pravděpodobně Zikmundovo silné zadlužení.²⁰⁰

Se ztrátou Děčína se nikdy nesmířil Zikmundův syn Kryštof, který se ho poté snažil koupit zpět, ale neúspěšně.²⁰¹ V listině ze dne 22. dubna roku 1511 král Vladislav oznamuje starostům a městským radám Šestiměstí, že místo Zikmunda ustanovuje jako nového zemského fojta v Horní Lužici jeho syna Kryštofa z Vartemberka a současně vyzývá Šestiměstí, aby mu prokazovalo odpovídající poslušnost.²⁰²

¹⁹⁹ KOŠŤÁL, Miloslav, *Město Děčín a jeho správa do 16. století*, in: *Z minulosti Děčínska I.*, Litoměřice 1966, s. 82.

²⁰⁰ ANĎĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984, s. 84.

²⁰¹ Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907, s. 438.

²⁰² AVBautzen, Stadtarchiv, Urkunden, sign. 1023, 22.4. 1511, Budapešť.

Závěr

Vartemberkové se řadí mezi nejvýznamnější rody Českého království. Jejich počátky sahají až do 12. století, kdy je prvním písemně doloženým předkem Markvart, jehož důležitou pozici v království značí skutečnost, že zastával úřad nejvyššího královského komořího. Prestižní postavení v království drželi Vartemberkové téměř po celou dobu existence rodu. V období vlády Lucemburků získali nejen dědičný úřad královského číšníka, ale i další posty. Jejich panství se nacházela zejména na severu Čech, což byl jeden z důvodů, proč byli často dosazováni na významné pozice ve vedlejších zemích Koruny české, především v Horní Lužici. Rod byl členěn na několik větví, přičemž nejdéle se udržela větev děčínská, ze které pocházeli i hlavní protagonisté této práce, otec a syn, Jan a Zikmund z Vartemberka. Starobylým rodinným panstvím byl Děčín, který Zikmund roku 1511 prodal, zřejmě kvůli silnému zadlužení. S touto skutečností se nesmířil Zikmundův syn Kryštof, jenž vynaložil značné úsilí k jeho opětovnému získání, avšak ve svých snahách nebyl úspěšný a Děčín už poté nikdy nebyl v držení Vartemberků.

Hlavním cílem předkládané práce byla snaha postihnout Jana a Zikmunda z Vartemberka v jejich roli zemských fojtů v Horní Lužici. O činnosti Jana z Vartemberka v tomto úřadu se bohužel mnoho dokladů nezachovalo, mimo jiné i proto, že Jan zastával úřad fojta oproti Zikmundovi mnohem kratší dobu. Z tohoto důvodu bylo poměrně obtížné sestavit náhled na Janovo počínání v úřadu.

Ačkoli Jan působil v Horní Lužici necelých pět let, z pramenů je možné vypožorovat, jakými záležitostmi se zabýval, a tudíž i rozsah jeho kompetencí. Předně to bylo řešení sporů ohledně vaření piva zpravidla mezi Zhořelcem a ostatními městy. Dalším problémem bylo právo solného trhu, který byl rovněž jádrem sváru mezi Zhořelcem a jinými městy. Podobné problémy spojené s vařením piva a solným trhem řešil jako fojt i Zikmund, což vypovídá o jistém významu těchto dvou témat v rámci Horní Lužice a také o nemožnosti zachovat dlouhodobý smír v daných záležitostech.

Jan se zabýval i majetkoprávními záležitostmi, v nichž například oblenil konvent minoritů lesem, jenž se nacházel v blízkosti lesa špitálu sv. Ducha nebo dal v léno panství Lissa Barthelu Hirschbergovi, který ho zakoupil již roku 1456, avšak oficiálně ho dostal do držení až o čtyři roky později, kdy už byl fojtem Jan z Vartemberka.

Často se v písemnostech z doby Janova fojstství objevuje jméno Albrechta Berky z Dubé na Tolštejně, který se připojil ke straně odpůrců krále Jiřího. Do záležitostí s ním spojených musel často zasahovat sám král, například když přikázal obléhání hradu Tolštejn pod velením Jana z Vartemberka, přičemž podnětem k této akci bylo porušení přísahy a slibu ze strany Albrechta Berky z Dubé, a také jeho loupeživé výpady. Osoba pána na Tolštejně se řadí mezi přední představitele, jenž vystupují v písemnostech týkajících se Jana z Vartemberka.

Je velmi pravděpodobné, že podobně jako Zikmund, i Jan pobýval ve svém sídelním fojtském městě Budyšíně jen občas a často o hornolužických záležitostech rozhodoval ze svého panství na Děčíně. Jan se těšil přízni krále Jiřího z Poděbrad, neboť za svou druhou manželku pojal Kateřinu z Kunštátu, jež byla sestrou krále, a se kterou zplodil několik dětí. Avšak Jiří z Poděbrad měl Janovu podporu již dříve, ta se projevila roku 1448, kdy spolu s ním obsazoval Prahu. Jan v Českém království zastával úřad nejvyššího číšníka, na který obdržel majestát od Ladislava Pohrobka, což je jeden z důvodů, proč byl významně svázán s činností v Čechách.

O činnosti Zikmundova z Vartemberka v hornolužickém fojtském úřadu poskytují písemné prameny mnohem více informací než o jeho otci. Jak již bylo řečeno výše, oproti Janovi zastával Zikmund úřad fojta podstatně delší dobu, jež činila vyjma přestávků mezi lety 1504–1507, kdy ho vystřídal Zikmund Jagellonský, osmnáct let. Z tohoto období bylo možné nashromáždit poměrně dostatečné množství písemností, které vypovídají o Zikmundově činnosti. Ve své funkci často ověřoval různá ustanovení předešlých králů a prostřednictvím jeho osoby byla vyhlášována rozličná nařízení Vladislava II. Tyto dvě činnosti představují dominantní prvek v Zikmundově diplomatické agendě.

Písemností, které vznikly ze Zikmundovy iniciativy nemají tolik početné zastoupení jako je tomu u ověřování opisů listin předešlých panovníků a nařízení. Stejně jako Jan se i Zikmund zabýval spornými záležitostmi ohledně solného trhu a vaření piva. Tyto neshody provázely celou dobu jeho úřadování.

Při řešení majetkoprávních záležitostí či vydávání vlastních nařízení býval přítomen v hornolužickém správním centru, v Budyšíně, avšak není výjimkou, že vydával písemnosti i ze svého rodinného panství na Děčíně. Protože byl zavázán i politickou činností v Českém království i v blízkosti krále, byl často nucen řešit hornolužické záležitosti z Čech nebo také z Uherského království v době, kdy pobýval u dvora Vladislava II.

Odvolání Zikmunda z Vartemberka a jeho vystřídání panovníkovým bratrem roku 1504 se v Horní Lužici neshledalo s příznivou odezvou. Zdejší stavy tuto výměnu chápali jako porušení

garantovaných privilegií, jež jim Vladislav II. slíbil. Ve skutečnosti žádné takové privilegium neexistovalo, jednalo se spíše o zvyk, kdy král obsazoval úřad fojta v Horní Lužici, na žádost hornolužických stavů, pány z řad české šlechty. Nicméně vůli krále byly nuceny ustoupit. Po uplynutí tříleté působnosti Zikmunda Jagellonského v úřadu nastupuje na jeho místo opět Zikmund z Vartemberka, načež král zopakoval příslib, že na budoucí časy bude pozici hornolužického fojta obsazovat pouze pány z Českého království.

Předkládaná bakalářská práce nevyřešila a ani vyřešit nemohla všechny otázky spjaté s hornolužickým fojtským úřadem v době, kdy ho zastávali dva páni z Vartemberka. Směrů, jimiž by se bylo možné v dalším bádání vydat, je mnoho. Výzkum by se mohl zaměřit na rozšíření v práci shromážděných poznatků prostřednictvím dalších písemných pramenů, které se mohou nacházet i v jiných archivech než jen v Budyšíně a Zhořelci. U obou představitelů by bylo možné zaměřit se na jejich osobní život či na jejich působení v Českém království. Domnívám se, že by bylo vhodné zaměřit hlubší výzkum na děčínskou linii vartemberského rodu, ale i na jiné linie či na rod jako celek. Další možnost výzkumu se nachází v charakteristice jednotlivých předních osobností rodu, z nichž lze jmenovat například Jan z Ralska, který byl výraznou osobností v době husitských válek, nebo Kryštofa z Vartemberka, syna Zikmunda z Vartemberka a jeho následovníka v úřadu fojta v Horní Lužici. Navzdory několika odborným pracím, Vartemberkové stále zůstávají pouze skromně probádaným rodem.

Seznam zkratek

AV Bautzen – Archivverbund Bautzen, Stadtarchiv

RAG – Ratsarchiv Görlitz

CDLS – Codex diplomaticus Lusatiae Superioris

Seznam literatury

Prameny a edice

Archivverbund Bautzen, Stadtarchiv, dostupné z:

<https://www.monasterium.net/mom/DE-AVBautzen/Urkunden/fond>

Ratsarchiv Görlitz, neveřejný přehled listin, za možnost do něj nahlédnout děkuji řediteli archivu panu Dr. Siegfriedovi Hochemu

JECHT, Richard (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris VI*. Görlitz 1931.

PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český IV.*, Praha 1846, dostupné z:

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=795>

KAŇÁK, Miloslav – ŠIMEK, František (ed.), *Staré letopisy české z rukopisu Křížovnického*, Praha 1959.

Literatura

ANDĚL, Rudolf, *Husitství v severních Čechách*, Liberec 1961.

ANDĚL, Rudolf, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984.

BOBKOVÁ, Lenka, *Česká koruna na sklonku středověku*, in: *Česká koruna na rozcestí*, Praha 2010.

BOBKOVÁ, Lenka, *Kariéra ve službách krále, Zemští fojtové v Horní Lužici za vlády Lucemburků*, in: *Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české*, Opava 2009.

BOBKOVÁ, Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a*, Praha – Litomyšl 2003.

BOBKOVÁ, Lenka, *Zemská zřízení a zemské stavy v Horní a Dolní Lužici v 16. století*, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 7.–8. prosince 2000 v Praze (ed. Malý, Karel– Pánek, Jaroslav), Praha 2001, s. 165–179.

BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b*, Praha – Litomyšl 2003.

BOBKOVÁ, Lenka – BŘEZINA, Luděk – ZDICHYNEC, Jan, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008.

BOŇKOVÁ, Jana, *Vztahy severočeské šlechty s Horní Lužicí v 2. polovině 14. a v 15. století*, diplomová práce obhájená na FF UK, Praha 2004.

CARPZOV, Johann Benedict, *Neueröffneter Ehren-Tempel merckwürdiger Antiquitäten des Marggraffthums Ober-Lausitz I*, Leipzig – Budissin 1719, dostupné z:

https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11196703_00001.html

[cit. 5.8. 2020]

ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V.*, Praha – Litomyšl 2000.

ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny země Koruny české VI.*, Praha – Litomyšl 2007.

GROSSER, Samuel, *Lausitzische Merkwürdigkeiten*, Leipzig – Budissin, 1714, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10938295/bsb:BV001426345?page=5>
[cit. 5.8. 2020]

KÄUFFER, Christian, Gottlieb, *Abriß der Oberlausitzischen Geschichte*, 1804, dostupné z: <https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10019867/bsb:BV010643423?page=1>
[cit. 6.8. 2020]

KLOSS, Jacob, Gottlieb, *Geschichte der Landvoigte in Oberlausitz unter der Königlich Böhmischen Regierung vom Jahre 1346 bis 1504, 2. díl*, Biblioteka uniwersytecka we Wrocławiu, Akc 1948/351, dostupné z: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/95513/edition/94322/content>

KNOTHE, Hermann, v *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von älterer Zeit bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, in: NLM 53, Görlitz 1877.

KOŠTÁL, Miloslav, *Město Děčín a jeho správa do 16. století*, in: *Z minulosti Děčínska I.*, Litoměřice 1966, s. 77–104.

KOZÁK, Petr, *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmána Slezska a Lužic z let (1493) 1500–1507*, Praha 2014.

MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1-2*, Praha 2001.

NOWOGRODZKI Stanisław, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499-1506)*, Oświęcim 2015.

Ottův slovník naučný, 26, Praha 1907.

RAKOVÁ, Ivana, *Děčínská větev pánů z Vartemberka v době předhusitské (1305–1415)*, in: *Z minulosti Děčínska a Českolipska, IV.*, Ústí nad Labem 1985, s. 333–356.

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, X. Boleslavsko*, Praha 1995.

WALDSTEIN-WARTEMBERG, Berthold, *Markvartici: z historie nejstarší české šlechty z ranné doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000.

Přílohy

1. Pečeť Zikmunda z Vartemberka z roku 1497 na jeho ověření listiny krále Jana Lucemburského vydané 23. května 1345 v Budyšíně

1. Pečeť Zikmunda z Vartemberka z roku 1497 na jeho ověření listiny krále Jana Lucemburského vydané 23. května 1345 v Budyšíně

Ratsarchiv Görlitz, Urkunden, sign. 8/6, fotografie z archivu Lenky Bobkové